

BELGELERİN GÖZÜNDEN HASAN TAHSİN VE “İLK KURŞUN” MESELESİNE YENİDEN BAKMAK

MİTHAT KADRI VURAL*

ÖZ

Hasan Tahsin’in “ilk kurşunu” atarak Millî Mücadeleyi başlattığı tezi tarih anlatımına sonradan eklenmiştir. Başta Nutuk olmak üzere Millî Mücadele tarihini anlatan birincil el kaynaklarda “Hasan Tahsin” ve “ilk kurşun” anlatısı yer almaz. Bu çalışma Hasan Tahsin’in “ilk kurşunu” atarak Millî Mücadeleyi başlattığı tezine eleştirel bir yaklaşımla yeniden bakmayı amaçlamaktadır. Tarih biliminin araştırma yöntemlerine uygun olarak öncelikle birinci el kaynaklar taranmıştır. Nitekim Osmanlı arşivinde zengin bir belge içeriği ile karşılaşılmıştır. Ardından konuyla ilgili yabancı arşiv belgelerine başvurulmuş ve son olarak da dönemin Türk basınında yer alan haberler değerlendirmeye alınmıştır. Görgü tanıklarının aktardıkları ise geniş bir literatürü kapsadığı için ayrı makale konusu olarak düşünülmüş ve söz konusu çalışmanın dışında bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Tahsin, İlk Kurşun, İzmir, Osman Nevres.

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, mithat.vural@deu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3900-7109 DOI: 10.33419/aamd.642346
Makale Gönderim Tarihi: 05.02.2019 Makale Kabul Tarihi: 09.10.2019

A NEW PERSPECTIVE TO THE ISSUE OF HASAN TAHSİN AND “THE FIRST BULLET” THROUGH DOCUMENTS

ABSTRACT

The thesis that Hasan Tahsin initiated the national struggle by being the first to open fire was later added to historical narrative. The narrative about “Hasan Tahsin” and “the first bullet” can’t be found in the primary sources about the history of national struggle, notably in Nutuk. With a critical approach, this study aims to re-examine the thesis that Hasan Tahsin initiated the national struggle by being the first to open fire. In accordance with the historical methods, primary sources were first reviewed. As a matter of fact, a large number of documents were found in the Ottoman archives. Then, foreign archive documents related to the subject were revised, and finally the news in the Turkish press at that time were also investigated. Since eyewitness reports cover an extensive literature, it was considered a separate article subject and was left out of the study.

Keywords: Hasan Tahsin, The first bullet, Izmir, Osman Nevres.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan Başbakanı Eleftheros Venizelos, yenilmiş Osmanlı Devleti'nden bir “Yunan İmparatorluğu” çıkarma peşindeydi. Bu konuda en başından beri kendisini “*Perikles zamanından beri Yunanistan'dan çıkan en büyük devlet adamı*” olarak niteleyen İngiltere Başbakanı Lloyd George'u ikna etmeyi başarmıştı. Venizelos'un Paris'teki performansından oldukça etkilenen İngiliz diplomat Harold Nicolson babasına yazdığı mektupta bu durumu “*Lenin ve O, Avrupa'daki gerçek iki büyük adam*” sözleriyle aktaracaktır¹. Venizelos ilk olarak 4 Şubat 1919'da Barış Konseyi'ne, Wilson ilkeleri çerçevesinde bölgede yaşayan Rumların çoğunlukta olduğunu öne sürerek İzmir'in, Yunanistan'a bırakılması gerektiğini savundu. Hatta bölgenin bir an önce Yunan egemenliğine bırakılmaması halinde Batı Anadolu'da bulunan Rumların katliam tehdidiyle karşı karşıya olduğunu öne sürdü. Bunun üzerine 12 Şubat'ta İngiltere ve Fransa'nın önerisiyle Yunan tezlerinin araştırılması konusunda bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Bu süreçte Venizelos, Yunanistan İçişleri Bakanına gönderdiği telgrafta, İzmir'de bulunan örgüt liderleriyle bağlantıya geçmesi ve yerli Rumları “*Enosis konusunda ne kadar istekli olduklarını ortaya koymaları konusunda*” cesaretlendirmesi talimatını verdi². Ayrıca bunun hiç bir şekilde hükümetten gelen bir emir doğrultusunda gerçekleştirildiği izlenimi verilmemeliydi. Nitekim İzmir'de bütün çabaların merkezinde Metropolit Hrisostomos yer alacaktı.

I. İzmir'in Yunan Ordusu Tarafından İşgali

İzmir ve Batı Anadolu kıyılarının gizli anlaşmalarla İtalya'ya tanınmış sınırlar içinde olması, İtalya ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirdi. Yunanistan'ın hamlesine karşılık İtalyan Hükümeti ise bölgedeki Türklerle yapılacak işbirliği neticesinde İzmir'in Yunanistan'a bırakılması ihtimalinin ortadan kalkabileceğini düşünmekte ve bu konuda harekete geçmek için politikalar geliştirmeye çalışmaktaydı. Bu arada İtalya'nın Batı Anadolu kıyılarına yönelik işgal politikası ve İzmir'in İtalyan kuvvetleri tarafından işgal olasılığının yarattığı tedirginlik, büyük devletleri İzmir ile ilgili Yunanistan lehine karar almaya

- 1 Giles Milton, **Kayıp Cennet Smyrna 1922 Hoşgörü Kentinin Yıkılışı**, Şenocak Yayınları, İzmir, 2009, s. 39.
- 2 Gürhan Yellice, “Megali İdea Mı Mare Nostrum Mu? Mondros Mütarekesi'nden İzmir'in İşgaline İtalyan-Yunan İlişkileri ve Propaganda Savaşı, 1918-1919”, **Tarih Okulu Dergisi**, S XXXVI, Ekim 2018, s. 181.

itecekti. Fethiye, Kuşadası ve Marmaris'e yapılan İtalyan çıkartması dışında İzmir Körfezi'ne İtalyan gemilerinin gönderilmesi Nicolson'un ifadesiyle "Yunanlılara fark etmeden büyük bir yardım" anlamına gelmekteydi³. Nitekim 24 Nisan'da İtilaf Devletlerinin İtalyanlara Adriyatik'te bir liman olan Fiume'yi vermeyi reddetmelerinden dolayı İtalya Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando'nun konferansı terk etmesi İzmir ile ilgili karar sürecini hızlandıracaktı.

İtalya'nın muhalefetine rağmen Mayıs ayı başında ABD, İngiltere ve Fransa liderleri arasında yapılan görüşmelerin ardından Yunanistan donanmasının İzmir'e çıkarma yapması konusunda uzlaşmaya varıldı. Bu doğrultuda 14 Mayıs günü İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya İzmir tabyalarının işgal edileceğine yönelik bir nota verdi. Aynı gün içinde İzmir'de, İngiltere'nin Yüksek Komiseri olarak görev yapan Amiral Somerset Arthur Gough Calthorpe ise Vali İzzet Bey ile 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya aynı notayı, İngiltere'nin İzmir Konsolosu James Morgan ile İngiliz Yarbay Ian Smith aracılığıyla ilettiler. Vali İzzet Bey notayı aldıktan sonra Iron Duke zırhlısına giderek Calthorpe ile görüşür. 14 Mayıs akşamı ise Amiral Calthorpe'nin İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini bildiren notası James Morgan tarafından Vali İzzet Bey'e, Yarbay Ian Smith tarafından ise Ali Nadir Paşa'ya verilir. Ayrıca Türk yetkililer tarafından işgal sırasında kargaşa çıkmaması için önleyici tedbirler alınması, özellikle de Türk birliklerinin kışlalarında tutulmaları gerektiği bildirilir⁴. Bu hareketlilik şehirde büyük heyecana yol açar. Morgan ve Smith'in hükümet konağının çıkışında dışarıda bekleyen kalabalık tarafından etrafları çevrilir. İçlerinden biri İngilizce olarak şunları söyler: "İngilizlerin, İzmir'in Yunan toprağı olmasına müsaade etmemesi gerekir. Bunu kabul etmeyeceğiz, biz daha ölmedik. Burada büyük kötülükler yaşanacak, biz ölebiliriz fakat başkaları da ölecek"⁵. Hükümet konağı önünde bekleyen gençler Ali Nadir Paşa ile de karşılaşır "Paşa ne yapmak lazımsa söyleyiniz yapalım. Bizi eli kolu bağılı düşmana teslim mi edeceksiniz?" diye sorarlar⁶.

3 Giles Milton, a.g.e., s. 97.

4 Buğra İnal, "Bir İngiliz Subayının Gözünden İzmir'in İşgali ve Yaşananlar", **Büyük Taarruzun 90. Yıldönümünde Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C II, Ankara, 2014, s. 1215.

5 F.O. 608/104/4, No: 112973, Amiral Calthorpe'nun 20 Mayıs Tarihli Raporu, Aktaran İsmail Ediz, **Diploması ve Savaş İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 151.

6 Haydar Rüştü Öktem, **Mütareke ve İşgal Anıları**, Haz. Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 66.

Müslüman ahalinin önde gelenleri Yunan işgaline engel olmak için çare üretmeye koyulurlar. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin çatısı altında özellikle Türk Ocakları üyeleri ve Mekteb-i Sultani öğretmenlerinin içinde yer aldığı bir grup çeşitli toplantılarda işgale karşı yapılması gerekenleri tartışır. Bu arada Mekteb-i Sultani'de toplantılar devam ederken, Vali İzzet Bey ile görüşmek üzere bir heyet seçilir, görüşme sırasında heyetin endişelerine karşılık Vali; bir ilhakın söz konusu olmadığını, evlerine geri dönmelerini, hükümetin ülkenin haklarını ve Müslümanların çıkarlarının savunulmasına yönelik tedbirler alacağından emin olmaları gerektiğini bildirir⁷. Vali ile görüşmelerden bir sonuç çıkmayınca Mekteb-i Sultani'de toplantı halinde olan grup bir takım kararlar alır: İşgale karşı koymamak, barışçıl yollarla direnmek için İlhak-ı Red Heyet-i Millîyesi diye anılacak bir kurul seçmek, protesto mitingi düzenlemek. Mekteb-i Sultani dışında bir toplantı da Türk Ocağı'nda yapılır. Türk Ocağındaki toplantıda Mustafa Necati: “*Tehlike yaklaştı. Rumlar harıl harıl silahlanıyor ve bir şeyler bekliyorlar. Biz ise kalemle, muhtıra ve nutuklarla nümayiş ve alayışle iş görmeğe çalışıyoruz. Bu doğru değildir. Her ihtimale karşı bütün Türklüğün silahlanması icab eder. Ona göre teşkilat yapmalıyız*” önerisinde bulunur⁸. Ancak Mustafa Necati'nin teklifi arkadaşları tarafından yeteri kadar desteklenmez. Bunun üzerine Necati, Heyet-i İdare Azalığı'ndan istifa eder. Diğer yandan Anadolu ve Duygu gazeteleri sahibi Haydar Rüştü, Hüsnü ve Osman Beyler ile İzmir'e üç dört gün önce gelmiş olan Miralay Kazım Bey olası işgale karşı direniş konusunu görüşmüşlerdir. Bu görüşmede Kazım Bey'in de onayıyla düşmana karşı silahlı direnişin İzmir haricinde mümkün olabileceği ve bunun için de eli silah tutanın İzmir'i terk ederek Ödemiş cihetlerine çekilmesinin icap edeceğinin rast gelen vatandaşlara telkin edilmesi kararlaştırılmıştır. Celal Bayar'ın Ödemiş'e gitmesi ve Gökçen Efe ile birleşerek düşmana karşı direniş hazırlığında olması bu kararda etkili olmuştur⁹.

Türk Ocağındaki toplantıda da İzmir halkının işgale karşı olduğunu göstermek için miting düzenleme kararı alınır. Maşatlıkta yapılacak olan miting yönelik birden fazla çağrı metinleri oluşturulur. Redd-i İlhak Cemiyetinin hazırladığı beyanname Haydar Rüştü Öktem'in onayıyla Anadolu gazetesi matbaasında basılır. Bu çabaların sonucunda Maşatlıkta büyük bir kalabalık

7 Selçuk Ural, Mehmet Okur, “Vali İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 17, Erzurum, 2001, s 269.

8 Haydar Rüştü Öktem, **a.g.e.**, s. 63.

9 **A.g.e.**, s. 66.

toplanır, burada yapılan konuşmalarda Müslüman ahali Yunan işgaline karşı direnişe çağrılır.

15 Mayıs sabahı İngiliz, Fransız ve Yunan savaş gemilerinin koruması altında Yunan birliği “Bölgedeki kanun ve düzeni sağlamak adına” İzmir’e çıkar. Bu sırada limanda bulunan Amerikan filosu da İtalyanları gözetlemekle meşguldür. İzmir’i işgal ile görevlendirilen Yunan birliklerinin komutanı Zafriü, Leon gemisiyle Körfez’e gelir. Zafriü gelir gelmez Yunan Averof gemisinin kaptanı Mavroudis’le birlikte Amiral Calthorpe’u ziyaret eder. İngiliz Amiral, Yunan subaylarını özellikle yerli Rumların gösterilerine engel olmaları konusunda uyarır. Ayrıca olası bir direnişe karşı Yunan askerlerinin karaya çıktığı esnada Osmanlı askerlerinin kışlarına hapsedilmesi kararlaştırılır. Şehre giren Yunan birlikleri işgal sırasında olası bir direnişi engellemek için mümkün olduğunca hızlı hareket edecek, Türk ve Rum mahallelerinin arasına girerek olası çatışmayı engelleyecektir. Bu doğrultuda Yunan kuvvetlerinin bir bölümünün demiryolu şirketi Pier’e, bir başka birliğin Karantina’ya konuşlandırılması planlanmıştır. Üçüncü birlik rıhtıma yerleşecek ve böylece Müslümanların yaşadığı bölge Hristiyan bölgesinden ayrılmış olacaktır. Plana göre Averof kaptanı Mavroudis Karantina’ya çıkarma yapacağı için kışlanın önünden geçmesi gerekmeyecekti. Buna rağmen Karantina’da Türk kalabalıklar olduğu öğrenilince oraya çıkartma yapmaktan vazgeçildi. Karantina’da bir direniş hareketinin planlandığı hakkında ihbar alınması da bunda etkili oldu. Böylece gemideki askerler Yunan işgal güçlerinin komutanı Zafriü’den habersiz olarak rıhtıma çıkarıldı ve hükümet konağı ve kışlaya doğru yürümeye başladı. İngilizlere göre Zafriü, Yunan birliklerinin kışlalardan uzak tutulması konusunda gerekli emirleri vermemiş Türk yetkililerini de konuyla ilgili bilgilendirmemişti¹⁰.

İzmir Metropolit Hrisostomos karaya çıkan ilk Yunan taburunu takdis etti. İzmir çevresinden gelen yerli Rumlar, bayraklar ve çiçeklerle Efsun askerlerini karşılamaya gelmişti. Bu gelişmeler Türkler arasında büyük infial uyandırmaktaydı. Hatta USS Manley’in komuta subayı Robert Berry, Yunan askerlerinin gemiden disiplinsiz bir şekilde indiğini ve bu durumun kendisini dehşete düşürdüğünü belirtecektir. Berry’i şaşırtan bir diğer durum ise yerli

10 F.O. 608/104/4, No: 14241, Morgon’un 20 Mayıs tarihli raporu, Rapor No: 21. Aktaran İsmail Ediz, **Diplomasi ve Savaş İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu’da Yunan İşgali**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 158.

Rumların askerlere yönelik şiddetli sevgi gösterileri olmuştu¹¹. Pasaport'tan Konak Meydanı'na ancak bir saatte gelebilen Efsun alayı saat kulesi ve kışlayı geçip Kemeraltı girişine geldiğinde bir veya bir kaç el silah sesi duyuldu. Bunun üzerine önce Yunan askerleri saat kulesi civarına çekilip siper alarak yaklaşık 45 dakika boyunca kışlaya, hükümet konağına ve alana bağlanan caddeler ile binalara ateş etmeye başladı. Yunan askerlerinin açtığı ateş sonucunda çok sayıda Müslüman hayatını kaybetmiş, şehirde yerli Rumların da katılımıyla yağma başlamış ve işgal büyük bir kaosa yol açmıştır.

II. Osmanlı Belgelerinde “İlk Kurşun” ve Hasan Tahsin

İşgalin ilk günü yaşanan olaylar Osmanlı ve uluslararası kamuoyunu uzun süre meşgul etmiştir¹². Yunan işgaline yönelik tepki, devletin kurum ve kuruluşlarınca bir çok yayının neşredilmesine neden olur. Başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu'da Yunan ordusunun neden olduğu can, mal kayıpları, resmi ve sivil binaların tahribi, yağma hareketleri, işgale karşı tepkiler, gösteri ve mitingler, toplantılar başta resmi yazışmalar olmak üzere çok sayıda rapor ve dokümana girmiştir. Birinci elden kaynak niteliği taşıyan bu dokümanlar arasında “15 Mayıs 1919'da Konak'ta neler yaşandı?” sorusuna cevap arayan birçok resmi rapor ve yazışma mevcuttur. Bu resmi yazışmalarda özellikle çatışmanın başlangıcı, yani “ilk kurşun” meselesi, bütün anlatının merkezine oturmaktadır. Her ne kadar “ilk kurşunun” kim ve kimler tarafından atıldığı konusunda çeşitli yaklaşımlar olsa da hiç bir resmî metinde Hasan Tahsin¹³

11 Giles Milton, **a.g.e.**, s. 102.

12 İzmir işgali sırasında ölen ve yaralananların sayısı tam olarak bilinmemesine rağmen, Türk belgelerine göre İzmir ve banliyölerinde öldürülen Türklerin sayısı 2000'in üzerindedir. Engin Berber, “Yunan İşgali Geldikleri Gibi Gidemediler”, **NTV Tarih**, S 4, İstanbul, Mayıs 2009, s. 32.

13 1918 yılı içinde İzmir'e yerleşen ve burada Hasan Tahsin Recep Bey olarak bilinen Osman Nevres'in yaşam öyküsü ile ilgili çok farklı veriler ortaya konmuştur. Selanik doğumlu olan Nevres Bey'in aile kökenlerinden, doğum tarihine, göz rengine hatta boyu ve dış görünüşü de dahil olmak üzere birçok konuda farklı bilgiler mevcuttur. Şemsi Efendi ve Fevziye mekteplerinde temel eğitimini tamamlayan Osman Nevres, İstanbul'a gelip Darülfunun'a kayıt olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanında sonra ise İttihat ve Terakki tarafından Paris'e tahsile gönderildiği bilinir. Burada 5 yıl eğitim gördükten sonra İstanbul'a dönmüş, 1914 yılının başında Balkan Komitesi üyeleri olan İngiliz Buxton kardeşlere suikast düzenlemesi için Hasan Tahsin kimliğiyle Bükreş'e gönderilmiştir. Suikast teşebbüsünden sonra yakalanmış ve 5 yıl hapse mahkum edilmiştir. 1916 yılının sonlarına gelindiğinde 2 yıldan fazla hapiste kaldıktan sonra Alman ordularının Bükreş'e girmesi üzerine kurtulmayı başarmıştır. İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra 1917'nin başında verem tedavisi için İttihat ve Terakki tarafından bu sefer İsviçre'ye gönderilir.

veya Osman Nevres ismi, ilk kurşunu atan kişi olarak gösterilmemektedir. İşgal sırasında hükümet konağı ve kışlanın, Yunan askerleri tarafından basılması ve bir çok subay ve memurun tutuklanıp Pasaport ve Alsancak limanındaki gemilere hapsedilmesi İzmir'deki sivil ve askeri Osmanlı bürokrasisini doğal olarak başlangıçta dağınıklığa itmiştir. Bürokrasinin çeşitli unsurları görevlerinin başına döndükten hemen sonra yaşanan gelişmeleri bütün ayrıntıları ile başta Harbiye Nezareti olmak üzere ilgili kurumlara raporlarla bildirmişlerdir. İşgal sırasında Kolordu Karargahını doğrudan hedef alan Yunan askerleri bir çok subayın ve askerinin ölmesine yol açmıştı. Saldırının ardından kışlaya giren Yunan askerleri burayı yağma ederek başta 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa olmak üzere subay ve askerleri tutuklayıp limandaki Yunan gemilerine götürmüştür. Serbest bırakıldıktan sonra görevine dönen Ali Nadir Paşa başından geçenleri ayrıntılı bir şekilde Harbiye Nezareti'ne aktarır.

20 Mayıs 1919 tarihli rapora göre Kolordu Karargahı'nın teslimi sırasında 7 kişinin şehit edildiği, yine karargâha mensup subay ve sivil memurlardan 51 kişinin durumunun meçhul olduğu belirtilmektedir. Raporda çatışmanın ilk başlangıcı üzerinde de durulmuş ve "ilk kurşunun" bir Rum tarafından atılmış olabileceği öne sürülmüştür:

"Yunan kıtaatı saat 11'den itibaren büyük bir Yunan bayrağı takılı uzun bir sırt omzunda kavmiyetçilerle yerli Rumlardan müteşekkil bir cem-i gafir kolbaşı ile kolun yanlarını ihata ederek alkışlar, 'Zito Venizelos' sedalarıyla kışlanın önünde mürura başladı... Kışla cephesini tamamen ona mülâsık dükkan ve garnizonları geçerek sağa tramvay yoluna döndükten biraz sonra Rumlardan biri tarafından olması pek muhtemel revolver endahtını müteakip Yunan askeri derhal kışlaya karşı mevzi alarak kışla cephesini mütemediyen ve la-yenkati olmak üzere ateşe tutmuş ve yine Kışla karşısına vaz edilmiş bir hafif makineli tüfeği ateşlerine iştirak ettirmişlerdir"¹⁴.

Ayrıca kışlaya yönelik Yunan askerinin saldırısı üzerine "vakanın kasdi olduğuna tamamen kani olan" Ali Nadir Paşa, ateş kesildikten sonra nizamîye kapısına çıktıklarını ve burada "Haysiyet ve şeref ve namus-ı hükümet

Burada özellikle Prens Sabahattin ile temasından dolayı İstanbul'a geri çağrıldığı iddia edilmektedir. 1918 yılında 6 ay İstanbul'da yaşadıkten sonra İzmir'e gelerek ticaretle uğraşacaktır. İzmir'de Sulh ve Selamet Cemiyeti'nin temsilciğini de yapan Hasan Tahsin bir süre sonra Hukuk-ı Beşer gazetesini çıkarır.

14 **İzmir Fecayii**, "1 İzmir'in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar ve sair Vesikalar", b.y., t.y., s.13-14.

ve askeriyeyi payimal eden ve şimdiye kadar tarihin kaydetmediği cinayet ve fecayii ve harekete” maruz kaldıklarını belirtir. Ardından da Ali Nadir Paşa ve maiyeti ağır hakaret, saldırı ve yağma altında limandaki Yunan gemilerine götürülmüş, 18 Mayıs sabah saat dokuza kadar da alıkonmuştur.

Ali Nadir Paşa'nın raporu üzerine Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, Harbiye Nezaretine yazdığı tezkerede Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa için *“idaresizliğinin dahl-ı küllisi olduğu kanaatindeyim”* diyerek muhakeme edilmesini ister. Bunun üzerine Müşir Kazım Paşa riyasetinde Erkan-ı Divanı Harbi işi tetkike başlar. Muhakeme sırasında Erkan-ı Harp binbaşlarından Abdülhamit Efendi, 56. Tümen Kumandanı Kaymakam Hürrem Bey, Kurmay Yüzbaşı Gönenli Nazım'ın ifadelerine başvurulur. Muhakeme sırasında 15 Mayıs 1919'da yaşananlar bütün ayrıntılarıyla ortaya dökülmesine karşın Hasan Tahsin ve “ilk kurşun” ile ilgili herhangi bir ifade dile getirilmez¹⁵.

15 Mayıs 1919 ile ilgili yazılmış bir diğer önemli metin ise şehrin en önemli mülki idare amiri olan Vali İzzet Bey'in işgalin üzerinden üç ay geçtikten sonra, 16 Ağustos 1919 tarihli kendi el yazıyla Fransızca kaleme aldığı yirmi altı sayfalık beyanattır. Beyanname, İtilaf Devletleri tarafından oluşturulan ve İzmir işgali başta olmak üzere Yunanlıların Ege Bölgesi'nde gerçekleştirdikleri ihlalleri araştırmak amacıyla kurulan Müttefiklerarası Tahkik Komisyonu'nun incelemeleri sırasında iddiaların doğruluğunu ispatlamak için hazırlanmıştır. Komisyona sunulan beyanname de Vali İzzet Bey, işgal gününü tüm ayrıntılarıyla aktarır ve özellikle meseleyi “ilk kurşuna” getirir. Kesinlikle hükûmet konağından ve halkın arasından Yunan askerine ateş açmadığını vurgular, ardından da ilk silahı atanın kendisi açısından meçhul olduğunun altını çizer:

“İlk kurşunu sıkanın kim olduğunu bilmiyorum. Çünkü o anda engellendim, konakta kuşatıldım ve bütün gün boyunca torpido gemisinde tutuklu kaldım. Daha sonra bunun bir Yunanlı olduğunu öğrendim. Başkaları da zenci biri olduğunu iddia ediyorlardı. Fakat yaygın olan iddialara göre onun bir Yunanlı olması gerekir. Müslüman halkın ve Osmanlı askerlerinin sokaklarda Yunanlıların üzerine ateş ettiklerini

15 Yıllar sonra Fahrettin Altay, Belleten dergisinin 89. Sayısında “İzmir Faciasının Muhakemesi” başlığı altında işgal sırasında kolordu kumandanı olan Ali Nadir Paşa'nın muhakeme fezlekesini değerlendirir. Daha da ötesi Fahrettin Altay makalenin sonunda işgal günü hayatını kaybedenleri rahmetle anarken özellikle Albay Süleyman Fethi Bey'in adını öne çıkartır. Fahrettin Altay, “İzmir Faciasının Muhakemesi”, **Belleten**, C 23, S 89, Yıl 1959, s. 156.

sanmıyorum... Kışladan Yunan askerlerine ateş edildiği iddia edilmektedir fakat ben bunun doğrulayamam. Fakat kesin olarak ve de açıkça ifade edebilirim ki ne Konak'tan ne de halkın arasından işgal ordularının üzerine ateş açılmamıştır”¹⁶.

Görüldüğü gibi tam da çatışmanın başladığı noktada bulunan hükümet konağının ve kışlanın yaşananlara bizzat şahit olan amirleri, aynı zamanda konuyla ilgili idari soruşturma açmaya en yetkili iki bürokrat olan İzmir Valisi ve Kolordu Komutanı'nın raporlarında “ilk kurşunu” Hasan Tahsin veya başka bir Müslümanın attığına dair bir ifade geçmez.

“İlk kurşunun” kim tarafından ve niçin atıldığının anlaşılmadığını ifade eden diğer bir resmi metin de İzmir Heyet-i Tahkikiye azasından Kaymakam Arif Bey'e aittir. Arif Bey de Vali İzzet Bey ve Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa gibi “ilk kurşunun” Yunanlılar tarafından kışlaya saldırmak için fırsat olarak kullanıldığı kanaatindedir:

“Yunan Efsun alayı kolbaşımda üç metre tulunda bir Yunan bayrağı açılmış olduğu halde yürüyüş nizamında mahfel-i askeri önünden geçerek kışlanın kapısı önünde durdu ve bir iki dakika sonra da yine Kemeraltı cihetine yürüyüşüne devamla kışlanın şarkında ve ittisalindeki kıraathane önünden Karantina Caddesi'ne doğru ilerleyerek tevakkuf etti. Yerli Rum ahalisi bu Efsun alayının her tarafını kuşatarak “Zito” sedalarıyla ve Rumca birçok elfaz ile mezkur alayı efradını tehyiç etmekteydiler. Bu sırada bir revolver sesi işitildi. Fakat kimin tarafından kimin üzerine ve ne için atıldığı anlaşılamadı. Anlaşılan cihet bu silahın ne sebab-i endahat ve ne de hedef-i isabeti tahkike lüzum görülmez Efsun alayının kışla ve hükümete karşı ateş etmeye imkan gören kâtaatinin hemen münasip surette mevzi alarak şiddetli bir ateş açması ve bizim taraftan katiyen mukabele görmeyen bu ateşin bir çeyrek saatte ziyade imtidat etmesi ve ateşe birkaç Yunan makineli tüfeğinin dahi iştirak etmesi ve bir Yunan sefinesinin de kışlayı topa tutmak üzere kışlaya takarrüb eylemesi idi”¹⁷.

16 **Başkanlık Osmanlı Arşivi**, DH.İ.U.M. EK, 66/12. Ayrıca Bkz. Selçuk Ural, Mehmet Okur, “Vali İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 17, Erzurum, 2001, s 267-274. Mehmet Karayaman, “İzmir Valisi İzzet Bey'in Kaleminden İzmir'in İşgali”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, Güz/2007, s. 12.

17 **İzmir Aydın Ayvalık ve Havalisi Yunan İşgali Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporlar**, İkinci Kitap, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1335, s. 10-11.

İşgal sırasında Yunan askerleri tarafından tutuklanarak Leon torpidosuna götürülen Osmanlı bürokratları arasında yer alan İzmir Rüşumat Başmüdüğü Agah Efendi de yaşanan kargaşa hakkında bilgi verir. Tutuklandığı sırada saldırıya uğrayıp, fesi parçalanmış ve “Zito Venizelos” diye bağırma zorlanan Agah Efendi’nin raporunda “ilk kurşunun” atılma anı şu ifadelerle yer alır: “Yunan asakiri trampet çalarak kışlaya doğru yürümeye başladılar. Tarihi nakabil büyük bir elem, fakat yine soğukkanla şu manzarayı uzaktan görüyor idik. Asakirin bir hayli miktarı geçtikten sonra uzaktan işitilen bir el silah sesini müteakip ne kadar sivil ahali ve asker geçmiş ise bunların gayr-ı muntazam bir surette ve kemal-i tehalükle kaçıştıkları görüldüğü gibi silah sesleri de tezayüd ettiğinden kapı ve pencereleri mükemmelen kapayarak hadisa(ta) muntazır olduk”¹⁸.

Konuyla ilgili başvuru niteliği taşıyan en önemli belgelerden biri ise 20 Mayıs 1919’da Harbiye Nezareti’ne sunulan İzmir Jandarma Alay Kumandanı Kaymakam Süreyya Bey’in kaleme aldığı rapordur. Bu raporu önemli kılan ise Süreyya Bey ile Mıntika Müfettişi Yüzbaşı Ziya Efendi’nin hadiseyi pencereden izliyor olmasıdır. Rapora göre; “...askerlerin önünde elinde bir tabanca olan bir sivil Rum muhterizane ilerleyen Yunan askerini teşci etmekteydi. O esnada kışlık kapısı karşısında toplanmış olan İslamlardan mürekkep gayr-ı müsella on onbeş kişilik kadar bir kitlenin üzerine bir ezun neferi hücum ederek kitle-i mezkureyi dipçik ve süngü ile darb ve taarruz ettiği sırada bir el silah endah ve bunun üzerine Yunan askerleri tarafından ateş...”¹⁹ açılmıştır. Süreyya Bey’in aktardıkları farklı bir anlatıya işaret etmektedir, bir Efsun askerinin silahsız Müslüman bir gruba dipçik ve süngü ile saldırdığı sırada bir el silah sesi duyulmuş ve bunun üzerine Yunan askerleri tarafından ateş açılmıştır. Bütün bu ayrıntılara rağmen Süreyya Bey de ilk silahı ateşleyeninin kimliği hakkında bilgi verememektedir. Raporun devamında subayların tutuklu olarak Kordon istikametine götürüldükleri, yerli Rumların fiili saldırısına maruz kaldıkları, hatta Rumların kabileyi imha edeceği sırada insaniyet-perver bir Fransız zabitanın kılıç çekerek saldırganların üzerine yürümesiyle hayatlarının kurtulduğu belirtilir. Tutukluların vapura götürülmesiyle tekrar kötü muamele başlamış ve Yunan askerlerinin hakaret ve fiili saldırısına uğramışlar, vapurda askerler ile ahali birbirinden ayrılmış, iki gün boyunca tutuklu kaldıktan sonra tahliye edilmişlerdir.

18 A.g.e., s.4.

19 A.g.e., s.22-23.

Mıntika Müfettişi Yüzbaşı Ziya Bey de, “ilk kurşun” konusunda yerli Rumları işaret etmektedir. Jandarmanın Kumandanlığına gönderdiği raporda anlattıklarına göre; etrafında bazıları revolverleri olan sivil Rumların bulunduğu Efsun taburu, kışlayı sükunet ve intizam ile geçip köşeyi döndükten ve kışla ile arasında 300 metre kadar bir mesafe meydana geldikten sonra nereden atıldığı anlaşılamayan ve en kuvvetli ihtimal müfreze tarafından bulunan revolverli kişilerden birisinin belki de kendi ihtiyarı dışında tabancasının patlamasıyla olaylar başlamıştır. 15 Mayıs günü ve sonrası ile ilgili bir çok ayrıntı içeren Ziya Bey’in raporunu konumuz açısından önemli kılan ise Hasan Tahsin’den bahsediyor olmasıdır. Albay Süleyman Fethi Bey, Başkatip Şükrü, Kolağası Necati Bey gibi isimler şehit zümrenin başta gelenleri olarak sayılırken bu isimlere Hasan Tahsin de şu ifade ile dahil edilmiştir: “*Hukuk-ı Beşer gazetesi sahibi olup Kordon üzerinde parça parça edilmek suretiyle şehit edilen Tahsin Recep Bey...*”²⁰.

Hasan Tahsin’in isminin geçtiği ender metinlerden biri de 13 Haziran 1919 tarihli İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti tarafından Osmanlı sulh murahaslarından Tevfik Paşa’ya takdim edilen muhtıradır. Söz konusu raporda ise Hasan Tahsin’in evinde hayatını kaybettiği yazılır. Ayrıca işgal sırasında hayatını kaybedenlerin başında ilk olarak Miralay Fethi Bey, Ahz-ı Asker Heyeti mümeyyizlerinden Nadir Bey, Alay Katibi Fahreddin Efendi ve Ahz-ı Asker levazım dairesinden Ahmet Bey’in isimleri verilir.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti Yunan işgaline karşı sivil direnişin en önemli merkezi konumundaydı²¹. Dolayısıyla örgütlü bir yapı olarak bilgiye ulaşma potansiyelinin büyüklüğü raporda yer alan ayrıntılarda kendini gösterir. Raporda aktarılanlara göre Sanayi Mektebi talebesinden 28 numaralı İhsan Efendi Ziraat Bankası önünde Efsunlar tarafından boğazlanmıştır. Polis santral memurlarından Fahri ve Refik Hüseyin Efendiler vazifeleri başında asker tarafından bir sureti vahşiyanece şehit edilmiştir. Urla Polis komiseri Giritli Hüseyin Efendi Ziraat Bankası önünde parça parça edilmiştir. Hukuk-ı Beşer gazetesi sahip ve Ser-muharriri Tahsin Recep Bey ikametga-

20 Raporun içeriği için Bkz. Celal Bayar, **Ben De Yazdım**, C 6, Sabah Kitapları, İstanbul, s. 198. Celal Bayar aynı eserinde “İşgal Günü Patlayan Silah, Kim Attı?” başlığı altında konuya yer ayırmış, Ahenk gazetesi başyazarı Şevki Bey’in kendisine yazdığı mektuba dayanarak “ilk kurşun” konusunda Saatçi Aziz Efendi’nin ismini işaret etmiştir. Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 50-51.

21 Bakınız. İzzet Öztoprak, **İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

hında şehit edilmiştir. Köylü gazetesi mürettiplerinden iki masum yavrucak parçalanmıştır. İzmir inzibat askeri memurlarından Cuma ovasında eşraftan Ahmet Ağa'nın mahdumu Refik Efendi tüyleri ürpertecek bir vahşetle boğazlanmıştır. Hükümet karşısında askeri otelinde misafir erkek, kadın ve çocuk olmak üzere 8 kişi parçalanmıştır. Süvari polislerinden Halit Efendi feci bir şekilde şehit edilmiştir. Ayatzigonadan Manisalı Sağır Hasan ve Ispartalı Koviyo Ahmet umumhaneci İskona Mariyanti'nin oğlu tarafından şehit edilmiştir. İzmir Pasaport kayıkçılarından 45 kadar Müslüman boğularak boğazlarına zincir bağlanmak suretiyle şehit edilmiş ve denize atılmıştır. Tilkilik Maliye Tahsil Şubesi Memuru Nuri Bey, Köylü matbaası önünde elliye yakın sün-gü darbesiyle şehit edilmiştir. Sabık polis memurlarından ve İzmir'in Dolaplı Köyü mahallesinden Giritli Ahmet Efendi asker tarafından parça parça edilmiştir. Eşref Paşa mahallesinden Sandalcı Tatar Hüseyin boğazlanmıştır. Son derece ayrıntılı bilgiler içeren raporda soyulan ve yağma edilen dükkan ve işyerlerinin isimleri tek tek sıralanır²².

14 Mayıs günü İtalyan Konsolosluğu'ndaki arkadaşlarından İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgal edileceğini ilk duyanlardan olan ve ardından birçok tanıdığını harekete geçirmeye çalışan Maliye müfettişlerinden Muvaffak Bey tarafından tanzim kılınan rapora göre ise “ilk kurşun” yerli Rumlar tarafından atılmıştır. Yunan askerleri Hükümet Konağı ile kışlanın önünden geçerken yerli Rumların tahriklerine rağmen sükûnetini korumaktadır. Yunan askerleri kışladan iki yüz metre kadar ilerledikten sonra iki silah atılır. Daha sonra hastanede tedavi altında bulunan bir polis neferinin verdiği bilgiye göre atılan bu iki el silahla Komiser Hüseyin Efendi yerli Rumlar tarafından öldürülmüştür: “*El-yevm hastanede taht-ı tedavide bulunan bir polis neferinin ifadesine nazaran teyakkuz ve faaliyeti hasebiyle Rumların husumetini celb etmiş olan Komiser Hüseyin Efendi yerliler tarafından atılan bu kurşunlarla şehit edildi*”²³.

Bu arada işgal günü İzmir'de bulunan ve olaylara şahit olmuş birçok kişi İzmir'i terk etmiş, civar illere giderek gördüklerini, duyduklarını aktarmışlar ve bu bilgiler de resmi raporlara girmiştir. M. Şefik Bey imzalı 22 Mayıs 1919 tarihli Aydın 57. Tümen Kumandanlığından gönderilen rapor olay günü Kışlada bulunan ve Yunan askerleri tarafından tutuklanan 17. Kolorduya mensup

22 **İzmir Fecayii**, “1 İzmir'in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar ve sair Vesikalar”, b.y., t.y., s.28-32.

23 **A.g.e.**, s. 39.

Matbuat Sansür Müdürü Yüzbaşı Faik ve memuru Üsteğmen Zekai Efendilerin yazılı ifadelerini içermesi bakımından ilginçtir. Görgü tanıklarının anlatıklarına göre; “Yunan alayı hükümet dairesi arasındaki meydana geldiklerinde kışladan bir ateş patlatılmamış iken sebepsiz yere kışla üzerine Yunanlılar ateş açmışlar ve on dakika devamdan sonra 15 kadar subay ve üst rütbeli subay sebepsiz yere şehit ve 40 kadarı da yaralanmıştır”²⁴.

Öte yandan İzmir’in işgali 23 Nisan 1920’de Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisi’nin de gündemine gelir. Bu konuda söz alanlar arasında üç kişinin ismi dikkat çeker. İşgalden kısa bir süre önce İzmir’den ayrılıp Ödemiş’e geçen ve burada Millî Mücadele’nin örgütlenmesinde rol oynayan, İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir Katib-ı Mesulü olan Mahmut Celal (Bayar), Adana Fransız işgaline uğradığında İttihatçı kimliğinden dolayı şehri terk edip İzmir’e gelen ve işgal günü yaşananlara bizzat şahit olan İsmail Safa Bey, işgal sırasında İzmir’de bulunan Türk direnişinin önemli isimlerinden olan Mustafa Necati. Ancak her üç kişi de Hasan Tahsin’den söz etmek bir yana “ilk ateşin” menşei hakkında herhangi bir bilgi de vermemiştir. TBMM’nin 15 Mayıs 1920 tarihli oturumunda İzmir’in işgalinden dolayı Ankara ahali tarafından gönderilen bir protesto metni gündeme alınmış ve Meclis’e takdim edilen bu metin genel kurulda okunduktan sonra Saruhan milletvekili Mahmut Celal Bey söz almıştır. Celal Bey konuşmasında “ilk kurşundan” bahsetmediği gibi Yunan ordusunun doğrudan saldırıya geçtiğini söylemektedir: “İzmir, efendiler 15 Mayıs yevmi meşumunda işgal edilmiştir. Yunan ordusu o güzel İzmir’in güzel kordonuna ayak bastığı zaman bana bir ecnebi arkadaşımın dediği gibi, kudurmuş bir köpek (şiyen anraje) gibi milleti İslâmiyeye saldırdı. Orada ne ulemanın haysiyeti ve ne eşrafın şerafeti gözetildi ve ne ahalinin hukuku muhafaza edildi”. Konuşmasının devamında sözü, İzmir’in işgal günü söz konusu olduğunda ilk akla gelen isim olan Miralay Fethi Bey’e getirir ve şunları ifade eder: “Yunan askerleri Kışlaya girdiler ve karşularına çıkanları sormadan süngülediler. Orada, muhterem kumandanlarımızdan Miralay Fethi Bey muvacehelerine çıktığı zaman kendisine ‘Kralımız namına yemin edeceksin, zito diye bağıracaksın’ dediler. ‘Yaşasın padişahım ve milletim’ diye bağıracağı için düşman süngüleri ile sinesi delindi ve alkanlar içerisinde yere serildi”²⁵.

24 **İzmir Fecayii**, s. 27-28.

25 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:1, Cilt 1, İctima Senesi: 1, Onaltıncı İctima, (15.5. 1336 Cumartesi), Ankara, TBMM Matbaası, 1959, s. 306-308.

Celal Bayar’dan sonra Mersin mebusu İsmail Safa Bey söz alır, İsmail Safa Bey, Celal Bayar’dan farklı olarak işgal günü İzmir’de: “*Ben, İzmir faciası tarihin yüzünü kızartırken İzmir’de idim. Yani bu kanlı facianın şahidi oldum. Halâ bu kanlı, hunin ve meşum hatıra dimağında en şedit bir ıstırap uyandırıyor. Onun için İzmir’de gördüklerimi, İzmir’de gördüğüm facianın ateşi harapkârisini burada sizlere anlatmak istiyorum*”. İsmail Safa Bey’in aktardıklarına göre direnişçiler; Yunan işgalinin gerçekleşeceğinin kesinleşmesi üzerine şehirde harp etmenin çok acı ve felakete yol açacağını ileri sürerek müdafaayı dışarıda yapmayı kararlaştırır. Ancak son bir çaba olarak İzmir limanında İngiltere, İtalya, Amerika ve Fransa zırhlılarının bulunmasından dolayı bütün Müslümanlar rıhtıma giderek İzmir’de yüzbinlerce Türk-Müslümanın olduğu göstermek istenir. Avrupa bu hakikat karşısında ihtimal utanır, sakınır, bir faciaya, bir kıtale meydan vermez diye ümit edilir. Gecedden bütün mahallere haber salınır ve halk akın akın Maşatlığa toplanır. Aslında hiç kimse ne yapacağını ve yapılması gerektiğini bilmiyordu. Sabah olunca rıhtıma gidilse de, bir vakaya sebep olur kaygısı baskın çıkmış ve bir kaç kişinin Amiral Calthorpe’a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar üzerine üç murahtas Yunan işgalinin medeniyet için, tarih için, beşeriyet için bütün insanlık için büyük bir faciaya yol açacağını anlatmak için zırhlıya giderek Amiral ile görüşür. Amiral’in cevabı “*Siz mağlup olduğunuzu bilmiyor musunuz?*” olur. Yunan ordusunun rıhtıma çıktığı sırada bir fenalık ile karşılaşmamak için Müslüman ahali hükmet konağı civarına toplanmıştır. Bu arada İsmail Safa’nın verdiği bilgilere göre Yunanlılar iki üç aydan beri Metropolithaneye vapurlar ile silah ve elbise taşıyor, Rumlar Kiliseye sivil girip diğer taraftan silahla birlikte asker olarak çıkıyordu.

Konuşmasının bundan sonraki kısmında; arkalarındaki Rumlarla birlikte Yunan askerlerinin işgal amacıyla kışlaya doğru hareket ettiğini belirterek konuyu ilk silahın patlamasına getirir: “*Yunan askeri, önünde Rumlar, büyük bir kafile halinde hükümetten döndüler, kışlaya gelecekler. Bu arada bir silah patladı. Silah patlar patlamaz, Yunan askeri süngüleri silahın üzerlerinde olduğu halde geliyorlardı, sokakta kimi gördülerse süngülediler. Halk tabii bu silah patlar patlamaz büyük bir tevahhuş gösterdi. Bir kısmı Maşatlığa, bir kısmı İslâm mahallâtına çarsı içerisine doğru omuz omuza kaçmaya başladılar. Bunları arkalarından bir yaylım ateşiyle taradılar*”²⁶. İlk silah patla-

26 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:1, Cilt 1, İctima Senesi: 1, Onaltıncı İctima, (15.5. 1336 Cumartesi), Ankara, TBMM Matbaası, 1959, s. 309-312.

dıktan sonra Yunan ordusu esas olarak içerden herhangi bir müdafaa olmasına hatta bir zabıt teslim bayrağı çekmesine rağmen arkadan ve önden kışlayı ateşe tutmuştur. Kışlaya girdikten sonra ise yetmiş seksen kadar zabiti elleri yukarda rıhtıma doğru kafilde halinde ikişer ikişer sevk etmeye başlarlar. Rıhtım yolu üzerindeki evlerin balkonundan Rumlar kafildeye ateş eder. Leon zırhlısından da kafilde üzerine ateş açılmış, ateşe muhafız neferleri de katılınca ve kafildekilere süngüleriyle saldırınca doksan zabitin otuzu hayatını kaybetmiştir. İsmail Safa, bütün olaylar esnasında beş bin Türk'ün hayatını kaybettiğini de belirtir.

TBMM'nin çeşitli oturumlarında defalarca söz alan Saruhan milletvekili Mustafa Necati de İzmir'in işgali gündeme geldiğinde Süleyman Fethi Bey'in ismini anmadan geçmemiştir. 9 Temmuz 1921 tarihli oturumda: *“Efendiler, bütün Hristiyan milletlerin donanmaları İzmir körfezinde bulunurken düşman süngüsü; düşman gemileri önünde Türk kumandanı Miralay Fethi Beyi süngüledi”* ifadeleri ile başladığı konuşmasına İzmir'de işgal günü üç dört bin Müslümanın öldürüldüğünü belirterek devam etmiştir²⁷. TBMM'nin 13 Eylül 1922 tarihli oturumunda ise İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey'in, İzmir'de Yunanlılar tarafından şehit edilmiş olan Miralay Süleyman Fethi Bey'in ailesine İzmir'in istirdadı münasebetiyle taziyet telgrafı çekilmesine dair takriri ele alınmıştır. Mustafa Necati yaptığı konuşmada *“Efendim, İzmir işgalinde bulunduğum için Süleyman Fethi Bey'in sureti şahadetine tamamıyla vâkıfım”* diyerek Süleyman Fethi Bey'e “yaşasın Venizelos” diye bağırmasını teklif ettiklerini ancak Fethi Bey'in buna karşılık *“Bir Türk kumandanı bir Türk Miralayı kendi kumandanlarından ve kendi milletinden başkasının yaşamasını temenni etmez”* dediğini ve Yunan süngüleri karşısında teklifleri reddettiğini belirtmiştir. Mustafa Necati konuşmasını şu sözlerle bitirir: *“Bu zatın yaptığı bu fedakârlık kalpler üzerinde iyi tesirat icra etmiş ve bu defa inkılabın âmili hakisi olmuştur. Bu itibarla Fethi Bey'in namının bu sevimli günde tezkârını Meclisi Âli için şerefli addeder ve ailesine beyanı taziyet edilerek teessüratımızın tebliğini de bilhassa rica ederim”*.²⁸

27 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, Cilt 11, İçtima Senesi 2, Kırksekizinci İçtima, (9.7.1337), Ankara, TBMM Matbaası, 1958, s. 216.

28 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:1, Cilt 1, İçtima Senesi 3, Yüzbirinci İçtima, (13.9.1338), Ankara, TBMM Matbaası, 1960, s. 13.

III. Basında Hasan Tahsin ve “İlk Kurşun” Meselesi

İşgalin ardından İzmir basını sansür altında olmasına rağmen işgal ile ilgili haberleri kısıtlı da olsa aktarmaya devam eder. İşgale karşı yayın yapan ve tepkileri sayfalarına aktaran 17 Mayıs tarihli Ahenk gazetesi bir yandan Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'nın tebligatını yayınlarken diğer yandan da işgal sırasında tutuklananların tahliyelerinin başladığını bildirir. Ayrıca işgal sırasında maktul düşenlerinin cesetlerinin ise Gureba-yı Müslimin Hastanesi'nin karşısındaki Cemal Paşa Konağı'nda bulunduğunu ve akrabalarını yitirenlerin oraya başvurması gerektiğini beyan eder. Ahenk gazetesinin 18 Mayıs tarihli sayısında ise işgalin ülkeyi “feci bir matem içinde bıraktığı” dile getirilirken, Hasan Tahsin'in de “kargaşalık esnasında şehit düştüğü” ifade edilir, hiç bir şekilde “ilk kurşunu” Hasan Tahsin'in attığına dair bir bilgi veya imaya yer verilmez: “*Hukuk-ı Beşer refikimizin ser muharriri Hasan Tahsin Recep Bey'in de kargaşalık esnasında şehit düştüğünü kemal-i teessüfle öğrendik. Cenab-i Allah gani rahmet eylesin...*”²⁹.

Kargaşanın nasıl başladığı ise İslahat gazetesinden Sabitzade Emin Süreyya tarafından aktarılır. Vali İzzet Bey'e yönelik eleştiriler üzerine Valiyi savunmak için kaleme aldığı yazısında, olaylar sırasında Vali'nin odasında bulunduğunu belirtir. Emin Süreyya'nın halkın galeyanda olduğunu ifade etmesi üzerine İzzet Bey önlem alması için polis müdürü Fikri Bey'e emir vermiş ancak Fikri Bey'in “*İfa-yı vazifeden acizim*” demesi üzerine ise Vali, Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya “*Mikdar-ı kafi süvari müfrezesinin izamını*” telefonla beyan etmiştir. Kışlanın bir kapısından çıkan süvariler emir telakki etmek üzere hükümete girerken, diğer taraftan, Yunan askerleri hükümet civarındaki kahvenin önünden geçmektedir. Bütün bu olayları defterdarın odasından izleyen Sabitzade Emin Süreyya kargaşanın başlangıç anını şu sözlerle aktarır: “*Bu esnada meçhul bir semtten, patlayan silah sedası hadisenin vukuuna sebebiyet vermiştir*”³⁰.

19 Mayıs 1919'dan itibaren İzmir'de yaşanan hadiseler İstanbul basınında da yer almaya başlar. Tasvir-i Efkar gazetesi İzmir'in işgalinin bütün memlekette heyecan ve üzüntü yarattığından söz eder³¹. 20 Mayıs tarihli Vakit gazetesi işgal günü yaşananları aktarırken ilk olarak Yunan askerleri ve Rum-

29 Ahenk, 18 Mayıs 1919.

30 Sabitzade Emin Süreyya, “Tarihi Bir Şahadet Vali İzzet Beyefendi Hakkında”, **İslahat**, 27 Mayıs 1919.

31 **Tasvir-i Efkar**, 19 Mayıs 1919.

lar tarafından silah kullanılması üzerine çatışmanın başladığını yazar: “İşgal sırasında Yunan kıtaatı ve bunlara peyrev olan yerli Rumlardan mürekkep bir cemm-i gafir tarafından... Nümayişler devam ettiği sırada daire-i hükümete gelen Yunan kıtaatı ve yerliler tarafından silah istimal edilmiş ve bunu müteakip müsademe başlamıştır”³². Sabah gazetesinin haberinde de benzer bir açıklama söz konusudur ve yazılanlara göre ilk ateşi Yunanlılar açmıştır. Habere göre; önünde Yunan bayrağı taşıyan yaşlı bir Rum’un bulunduğu Yunan müfrezesi daireyi hükümet köşesinde görünmüş ve orada hükümetten izahat bekleyen Müslüman ahaliye ateş açılmış, Yunanlıların açtığı bu ateş üzerine İzmir’de o kanlı hercümerç başlamıştır³³.

Bu arada İstanbul gazetelerinde Hasan Tahsin’in kaybından ilk olarak 24 Mayıs 1919 tarihinde bahsedilir. Ancak bu yayınların hiçbirinde Kordon’da “ilk kurşunu” atanın Hasan Tahsin olduğu ifade edilmez. İkdam gazetesi İzmir’den gelen bir mülteciye dayandırdığı haberinde “Ahz-ı Asker Fethi, Hukuk-ı Beşer sahibi Hasan Tahsin Recep, tüccardan Bakırcıade Hafız Sabri, otuzu müteceviz yüksek rütbeli zabitan şehit edildi...”³⁴. Ardından Tasvir-i Efkar gazetesi 26 Mayıs 1919’da Hasan Tahsin’in resmini de yayınlayarak altına şunları yazar: “Dünkü nüshamızda İzmir gazetelerinden naklen İzmir işgali esnasında şerbet-i şehadeti nuş eylediğini yazdığımız Tahsin Recep Bey merhumun resmini ber veçhi bala vaz-ı enzar-ı teessür eyliyoruz... Merhum Hasan Tahsin Bey, Balkan Harbi esnasında düşmanlarımızı müdafaa etmiş olan Meşhur Buxton biraderlerine karşı Romanya’da istimal-i silah eylemiş ve ahiren İzmir’de Hukuk-ı Beşer unvanla gazeteyi neşr eylemeye başlamıştı”³⁵.

İstanbul basınında İzmir işgali ile ilgili en geniş yayınlardan biri 25-26 Mayıs 1919 tarihli Sabah gazetesinde neşredilmiş ve “İzmir Nasıl İşgal Edildi” başlığı altında “Dün İzmir’den gelen ve hadiseyi işgali bizzat görmüş olan bir zatın kaleme almış olduğu notlar...” yayınlanmıştır. Notlar 14 Mayıs 1919 Çarşamba günü Amiral Calthorpe’un İzmir’e gelişiyle başlar. Vali İzzet Bey ile Amiral arasındaki görüşmenin içeriği aktarıldıktan sonra işgale karşı tepkiler üzerinde durulur. 15 Mayıs sabahı yaşananlar ise şu şekilde aktarılır:

32 **Vakit**, 20 Mayıs 1919.

33 **Sabah**, 22 Mayıs 1919.

34 **İkdam**, 24 Mayıs 1919.

35 **Tasvir-i Efkar**, 26 Mayıs 1919.

“Kışla'nın işgalini hükümet konağının balkonundan görmek üzere hükümete gittim. Bu sırada Yunan askeri her tarafında yerli Rumlardan mürekkep bir kabile arasında kışla önünden geçiyor, tramvay caddesine sapyordu. O sırada vuku bulan bir kargaşalıkta silahlar patladı. El bombaları atılmaya başladı. Askerin başındaki zabıt seri bir kumanda ile ateş emri verdi. Askerler hemen yere yatarak şiddetli ateşe başladı. Arka taraftan gelen mitralyözlerle de devamlı ateş açılarak hükümet konağı, kışla ve civarı kurşun yağmurları altında kaldı. Daire-yi hükümette bulunan memurin ve dışarıdan gelmiş olanlar yarım saat kadar ölüm tehlikeleri içerisinde korkunç dakikalar geçirdi... Hükümet konağından beyaz bir bayrak asıldı, süngülü askerler içeriye girerek, hepimizi bir yere topladı. Fesler yerlere atılarak çiğnendi, 'eller yukarı', 'Zito Venizelos' nidaları hükümet konağını çınlattı. Vali, defterdar, polis müdürü, jandarma kumandanı, mektupçu ve sair memurin zabitan hükümette bulunan eşraf, gazeteciler ve sair hep başlar açık eller kalkan bir kabileyi azime süngülü asker marifetiyle dışarıya sevk olundu...”

Ardından kabileye hareket emri verilir ve Kordon yoluyla giderken Gümrük önüne gelmeden durdurulur, içlerinden birisinin Yunan zabıtine Vali İzzet Bey'i göstermesi üzerine liman reisi tarafından Vali ve mahdumu kafileden ayrılır. Zat'ın aktardığına göre; Müslümanlardan 400'ü aşkın kişi hayatını kaybetmişti. Gümrük altından Atpazarına kadar bütün çarşı dükkanlar kırılarak yağma edilmiş, Köylü matbaası darmadağın bir hale getirilmişti³⁶.

Öte yandan 2 Haziran 1919 tarihli İkdâm gazetesi “İzmir'in Yunanlılar tarafından suret-i işgali muhtelif şekillerde tasvir ve kayd edildi. Vekayi-yi mezkure hakkında en sahih malumatı alabilmek üzere esna-i işgalde İzmir'de Kolordu Kumandanlığında bulunan ve ahiren maiyeti ile birlikte şehrimize avdet eden Nadir Paşa'ya müracaat eyledik” diyerek o sırada İstanbul'da bulunan Ali Nadir Paşa ile gerçekleştirilen mülakatı yayınlar. “İzmir'in İşgalinin Hakiki Safhaları Hakkında Malumat....” başlığı altında Nadir Paşa'ya kargaşanın nasıl başladığı sorusu da yöneltilir. Nadir Paşa ise verdiği yanıtta Yunan askerleri tramvay yoluna döndükten biraz sonra Rumlardan biri tarafından olması pek muhtemel bir revolverin patlatılmasını takiben Yunan askerlerinin derhal kışlaya karşı vaziyet alarak kışla cephelerini hiç ara vermeksizin ve kesintisiz ateşe tuttuğunu belirtmiştir³⁷.

36 **Sabah**, “İzmir Nasıl İşgal Edildi”, 26 Mayıs 1919.

37 **İkdâm**, 2 Haziran 1919.

Bütün bunların ötesinde uzun yıllar İzmir'in işgali, her yıldönümünde tekrar hatırlanmıştır. Nitekim işgal sırasında hayatını kaybedenler anılmış, kargaşanın nasıl başladığı üzerinde durulmuş öte yandan Hasan Tahsin'in olaylar sırasında hayatını kaybettiği belirtilse de hiç bir yerde "ilk kurşunu" attığına değinilmemiştir. Örnek vermek gerekirse; Yunan işgaline karşı direnişin önemli isimlerinden olan ve kargaşa esnasında İzmir'de bulunan, Yunan işgali altında beş gün İzmir'de gizlendikten sonra İstanbul'a kaçmayı başaran Mustafa Necati, Vasıf Çınar ile birlikte daha sonra Balıkesir'de "İzmir'e Doğru" gazetesini çıkarır. İlk sayısı 16 Kasım 1919'da çıkan ve 27 Haziran 1920'ye kadar 74 sayı çıkabilen gazetede "İzmir'e Doğru" başlığı altında gazetenin bu ismi kullanmasından hareketle İzmir'in işgali ele alınır. Bunun yanında 16 Mayıs 1920 tarihli sayıda ise: "*Dün 15 Mayıs tarih-i meşumu; bütün Türklüğün en şeni ve zehirli hançerler altında mukaddesat-ı diniye ve mevcudiyetinin payimal edildiğini görmek ve müttezih olduğu kara bir gündü*" ifadeleri ile başlayan yazı işgal gününü anlatmaktadır³⁸. Sadece bu yazı da değil gazetenin bundan sonraki sayılarında da İzmir'in işgali defalarca konu edilmesine rağmen hiçbir sayıda Hasan Tahsin ile ilgili bir ifade yer almamaktadır.

15 Mayıs 1920 günü yayınlanan İkdam gazetesi "İzmir İşgal-i Faciasının Sene-i Devriyesi" başlığı altında şehit olan isimler arasında "*Hukuk-ı Beşer sahibi Hasan Tahsin Recep*" Bey'in de ismi sayılmış ve ardında da "*Bu şehitleri millet kalbinde saklıyor*" ifadeleri kullanılmıştır³⁹. Bir yıl sonra 15 Mayıs 1921 tarihinde İleri gazetesinde ise "*Kara Bir Günün Sene-yi Devriyesi: İzmir'in İşgali*" başlığını kullanılarak, Süleyman Fethi Bey, Hasan Tahsin ve 17. Kolordu Sıhhiye Reisi Kaymakam Şükrü Bey'in resimlerinin altında "*İzmir'i Yunan istilasına karşı ilk müdafaa eden ve ilk şehit olan üç kahraman...*" ifadeleri yer almıştır⁴⁰.

İzmir işgalinin yıldönümünde yayınlanan yazılar arasında en dikkat çekici olanlardan biri de İleri gazetesinde "Bir Zatın Naklettiği Hatıraları" olmuştur. Her ne kadar "Bir Zat"ın kimliği açıklanmasa da, son derece ayrıntılı bilgiler içeren ve daha sonraki yıllarda da tarihi bir vesika olarak tekrar yayınlanan bu "hatırat" ilk çatışma anı ile ilgili önemli sayılabilecek bilgiler vermektedir. Hatta daha önce hiç bir gazetede yer almayan ayrıntılar bu hatıratta yer

38 H. (Hüseyin) Vasıf, "15 Mayıs", **İzmir'e Doğru**, 16 Mayıs 1920.

39 **İkdam**, 15 Mayıs 1920.

40 **İleri**, 15 Mayıs 1921.

almıştır. Tek bir silah sesi değil aynı anda iki silah sesinin işitildiğini vurgulayan “zat”, saldırının ise silahlı yerli Rumlar tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmektedir. Aktarılanlara göre; söylentilerin artması üzerine 14 Mayıs günü ileri gelenlerinden bir heyet Mektebi Sultaniye’de toplanıp Vali İzzet Bey’e gitmiş, Vali ise cevap olarak memleketlere müracaat ettiğini katiyen ateşkesin 7. maddesinin tatbikinden başka bir şey olmadığını, halka telaş ve heyecan verilmemesini ifade etmiştir. Aktarılanlara göre; Metropolit işgalden bir gün evvel, şehrin Yunan askerleri tarafından işgal edileceği resmen bildirilmemiş iken, metropolithane bahçesine celp edilen Rum ahaliye ertesi gün şehrin Yunan askeri tarafından alınacağını bu saatten itibaren İzmir’de Yunan kanununun cari olacağını heyecanlı bir nutukla ilan etmiş ve bunun üzerine de Müslümanlar Yunan işgaline gireceklerini katiyen anlamışlardır ki bu felaket bütün Müslüman İzmirli derinden vurmuştur. Bunun üzerine Müslüman ahali Yahudi mezarlığına akın ederek geç vakitlere kadar içtimaalar gerçekleştirmiştir. “Hatıraları nakledilen zat” 15 Mayıs günü sabah sekiz buçuk vapuru ile Karşıyaka’dan İzmir’e gelmek için vapura biner, vapur faciayı seyre giden Rumlar ile doludur:

“Bu elim manzarayı görmemek için arkadaşımınla birlikte hükümet binası tarafına gittik... Saat on buçukta Kemeraltı civarına Rumlardan bir akın başladı. Yerli Rumların belki hiç uğramadıkları Kemeraltı’na akınları bir hadise çıkarmaları ihtimalini artık gözle görünür bir hale getirmişti. Zavallı eli bağlı Müslümanlar hem şu feci manzarayı görmemek hem de bir hadisenin vuku ihtimaline karşı birer ikişer evlerine dağılmak üzere iken kışla meydanına doğru 25 kişilik bir müfrezeye askeriyenin gelmekte olduğu görüldü. Hükümet konağının deniz ve parka nazır merdivenlerinde duruyorduk. Yunan askerlerinin önünde bir sivil büyük bir Yunan bayrağı taşıyor, binlerce Rum ‘Zito’ sadalarıyla kışla kapısı hizasına doğru yürüyorlardı. Kışla kapısında Türk askerlerimiz nöbet bekliyorlardı... Askeri kraathanesi köşesini dönerek polis idaresi cihetine doğru yollanmıştı. Biz bunların nereye gittiğini görebilmek için hükümet konağı avlusundaki merdivenlere geçtik. Oradan hapisane-yi umumiye doğru caddeyi seyir ediyorduk, bir iki dakika geçmemişti ki kalabalık arasında iki silah patladı. Hükümet binası ve kışla civarına gelen Yunan kıtaatının önünde ve etrafında silahlı Rum ahali gidiyorlar idi. İlk silah göğüsleri çapraz fişekli yerli ahaliden birisi tarafından atılmış ve evvelce takarrür eden (kararlaştırılmış) hadise bu suretle başlamıştır... Ortalıkta müthiş bir karışıklık vardı. Bir an geldi ki müfrezeyi askeriyenin geri dönerek gayr-ı muntazam bir halde geldikleri tarafa doğru seri adımlarla kaçtığını gören kaçacak

yer ararken İslamlarda emin bir yerdir diye hükümet konağı kapısından içeriye doğru akın halinde kaçmaya başladılar... Herkes şaşkın bir halde oraya buraya koşuyordu”⁴¹.

İşgal sırasında İzmir’de öğretmen olarak görev yapan Ahmet Talat Onay olayların yakın tanığı olmuştur. Öğretmenlik görevinin yanı sıra Duygu ve Anadolu gazetelerinin başyazarlığını da icra etmektedir. İşgal günü Reddi İlhak hareketine katkıda bulunduğu gerekçesiyle Divanı Harbe verilir. Ayrıca Yunanlılar tarafından başına 20.000 drahmi ödül konular, bunun üzerine Kastamonu’ya dönen Ahmet Talat Onay Açıksöz gazetesinde İzmir’in işgali sırasında yaşananları dokuz bölüm halinde yayımlar. İlk bölüm 23 Mayıs 1920 tarihinde yayınlanır. Yazı dizisi işgalden önceki döneme ışık tutar. Özellikle Nurettin Paşa’nın valiliği, İzmir basını, İzzet Bey’in valiliği, Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, işgalden önce Türk Ocağı’nda ve Mekteb-i Sultani’de yapılan toplantılar, Maşatlık mitingi gibi mevzularda önemli ayrıntılar verilir. Onay’ın aktardığına göre işgalden bir gece önce bir grup Nadir Paşa’ya giderek silah ve cephane ister, Nadir Paşa Harbiye Nezaretinden hiç bir emir almadığını, silah veremeyeceğini, silahlı kimi görürse derdest ve divan-ı harbe tevdi edeceğini kat’i bir lisanla bildirir. Bunun üzerine yatsıya doğru yüzü mütecaviz vatansever silah deposunu basarak yeterli miktarda silah ve mühimmat alır, daha sonra bir kısmı İzmir’e bir saat mesafedeki Balçova ve Ilica tepelerini tutar, diğer kısım ise Ödemiş, Aydın cihetlerindeki efeleleri ve halkı mücadeleye davet için hareket eder. Ahmet Talat Onay’a göre; “ilk kurşun” bir Rum’un silahından çıkmış ve “*Sarhoş bir Rum’un sevincini ilan eden küçük tabancası bütün İzmir fecayinin uğursuz başlangıcı*” olmuştur.

41 **İleri**, 15 Mayıs 1922. Öte yandan 28 Ocak 1922 tarihli Vakit gazetesinde, “Millî Mukavemetimizin Canlı Bir Tarihçesi Kazım Paşa ile Mülakat” başlığı altında işgal sırasında İzmir’de bulunan Kazım Özalp ile yapılan söyleşi yayınlanır. Kazım Paşa’nın aktardıklarına göre; Muvaffak Bey’in işgal haberini vermesi üzerine içlerinden İzmir’in gençlerinden Necati, Haydar, Anadolu gazetesinden Reşat, Hüseyin Ragıp, Moralizade Halit’in bulunduğu bir grup idadi mektebinde toplanmıştır. Toplantıda bir heyet seçilmiş ve Valiye gitmiştir. Toplantı sırasında Kazım Paşa ise “*Mukavemet edilmelidir, silahlı olan, silahını alsın, asker, jandarma ne varsa tepelere çıkıp muharebe edelim*” teklifinde bulunmuştur. 15 Mayıs sabahı ise Kazım Paşa subayların son kararını anlamak için belediye kahvesine gider. Mukavemet için hükümette hiçbir hazırlık olmadığını anlar, bu arada ahali heyecan ve endişe içinde şuraya buraya koşmakta, bazıları da askeri depolardan silah almaktadır. Mahpusların dağıtıldığını ve silahlananlar olduğunu gören Kazım Paşa İzmir’de kalmayı gereksiz ve tehlikeli bulur ardından da eve gider, kardeşi Fethi ise jandarma deposundan silah almaya gitmiştir. Kardeşi Fethi Bey ile Menemen’e gitmeye karar verirler, istasyona giderek trene binerler. Kazım Paşa böylelikle işgalden kısa bir süre önce İzmir’den ayrılmış olur. **Vakit**, 22 Ocak 1922.

Rum, Ermeni ve Musevi’den mürekkep bir kafilenin hükümet civarında Beyler Sokağı’ndaki polis emanet deposunu yağma etmesi üzerine Vali İzzet Bey ve Ali Nadir Paşa’nın emri ile silah yağma edenleri tevkif ve te’dibe memur edilen ve kışlanın tramvay caddesine nazır kapısından bir müfreze piyade, bir müfreze süvari Türk askeri çıkmaktadır. Önlerinde büyük Yunan bandırası, etraflarında binlerce Rum bulunan bir tabur Efsun askeri de kışla önünden geçmektedir. Tam da bu esnada sarhoş bir Rum’un sevincini ilan etmek için küçük tabancasını ateşlemesi çatışmanın başlangıcı olmuştur. Diğer yandan Onay’a göre ilk silah patlamasıyla mitralyözlerin işlemesi arasında geçen sürenin yalnız iki dakika olduğu dikkate alınınca bunun tertip olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu konuda isim de veren Onay; “Türklerin imhasına, firarlarına çalışılması” işinin Atina’da kararlaştırıldığını, bu konudaki planı tertip etmek üzere Çürükcüoğlu Nikolaki’nin oğlu John ve bir kaç kişinin işgalden evvel Atina’ya gittiğini, hatta bu plan dairesinde Müslümanların üzerine ateş açan kişilerin bunlar olduğunu söyler⁴².

Diğer yandan işgalden sonra İzmir’de iki aydan fazla gizlenen ve İzmir basınının önemli isimlerinden, Anadolu ve Duygu gazetelerinin sahibi, aynı zamanda İzmir Türk Ocağı idare heyetinde de yer alan Haydar Rüştü (Öktem) Antalya’ya gelir. Burada Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin sağladığı maddi destek ile 19 Aralık 1920 tarihinden itibaren gazetesini “Antalya’da Anadolu” adıyla yayınlamaya başlar. Aynı yıl içinde Anadolu matbaasında Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından bastırılan “*İzmir’de Neler Oldu?*” adlı on sayfalık bir kitapçık gazete eki olarak ücretsiz dağıtılır. İsimsiz basılan kitapçığın kapağında: “*Her Müslüman okusun, İzmir’e giren Yunanlıların yaptığı, zulümleri gören bir zat tarafından yazılan şu ibretli yazıları okuyup uyanalım*” ifadeleri yer alır. İlave olarak: “*Okuyan okumayana versin ve herkes bunu birbirine anlatsın*” uyarısı da yer almaktadır. Muhammed Güçlü⁴³ ve Erdoğan Sorguç’a⁴⁴ göre Haydar Rüştü’nün kaleme aldığı bu kitapçıkta daha çok işgalin ilk günü üzerinde durulur, ancak ne Hasan Tahsin’den ne de “ilk kurşundan” söz edilmez. Kitapçıkta aktarılanlara göre;

42 Ahmet Talat Onay, **Millî Mücadele Yazıları**, Hazırlayan Cemal Kurnaz-Şefika Kurnaz, MEB Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 57.

43 Güçlü, metni Haydar Rüştü’nün yazdığına dair bazı çekinceleri de dile getirir. Muhammed Güçlü, “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatın Kaleminden: ‘İzmir’de Neler Oldu’ 1336/1920’ Kitapçığı Üzerine”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, X/22, (2011/Bahar, s. 65-75.

44 Erdoğan Sorguç, “**İlk Kurşun’un Seyir Defteri 1918-2014**”, Dörtöyol Belediyesi Kültür Yayınları, 3. Baskı, Hatay, Eylül 2016, s. 30.

15 Mayıs günü Yunan orduları Punta ve Pasaport mevkilerinden Kordon'a ayak basınca sekiz on kola ayrılmış, ortada hiçbir şey yok iken hemen askerler süngülerini takmış, zabitler tabancalarını ele almış ve evvelce Rumların hazırladıkları haritaları alarak, Rum izci çocuklarından ve papazlarından birer ikişer önlerine katarak şehrin dört tarafına birden ilerlemeye başlamışlardır. Kordonboyu papaz, kadın, çocuk, erkek Rumlarla dolmuş, yüzbinler Yunan Bayrağı eşliğinde “*Yaşasın Yunanlılar, gebersin Müslümanlar, intikam alınız kahramanlar*” diye bağırmaktadırlar. “*Ve işte o ara bütün manasıyla kızıl ve kanlı kıyametler başladı. Yunan askerleri buldukları yerlerden ileriye doğru yürümeğe başlayınca Kordon üzerinde işine gücüne giden Müslümanların evvela fesleri alınarak parçalandı ve ‘kaldır ellerini kerata’ nameleriyle beraber dipçikler bigünah İslamların kafalarına ve bellerine inmeğe başladı. Bir kol asker Gümruk’e doğru ilerliyor ve her attığı adım başında dünyanın en kaba küfürlerini savurarak dipçik ve süngü ile Müslümanları öldürüyor, diğer bir kol da İskele üzerinde yığılan ahali arasına girerek aynı işi yapıyordu. Şimdi Kordon üzeri bir kasaphaneye dönmüş idi*”.

Devamında yazar, Ahz-ı Asker Heyeti Reisi Süleyman Fethi Bey’in başına gelenleri ayrıntılı bir şekilde aktarır. Kışlada Kur’an-ı Kerim okurken, Yunanlıların hücumuna maruz kalmış, elinden Kur’an-ı Kerim’i alıp çiğnemeye çalışan bir Yunan zabıtine vurduğu bir tokattan dolayı ilk süngü yarasını almış, Yunan zabitlerinin emirlerine uymayı reddeden Süleyman Fethi Bey arda arda süngülenmiştir. Yunan zabitleri yaralı halde Süleyman Fethi Bey’i kışladan çıkartıp Kordon’a doğru sevk etmeye çalışır, sevk esnasında ise dipçik ve süngü ile saldırmaya devam ederler. Ancak “Amerikalı ecnebiler” araya girerek, Süleyman Fethi Bey’i bir arabaya koymuş ve yaralı şekilde hastaneye götürmüşlerdir. Yaralı olarak kaldırıldığı hastane de hayatını kaybetmiştir⁴⁵.

Bütün bu haberlerin yanında, “Hasan Tahsin’in 15 Mayıs 1919 günü hayatını kaybedenler” arasında sayılmasının ötesine geçen bir haber, Anadolu’da Yeni Gün gazetesinde yer almıştır. 15 Mayıs 1922 tarihli nüshasını İzmir’in işgaline ayıran gazete Hasan Tahsin’e ait bir fotoğrafı, altına “İzmir’in şehitleri arasında aziz bir meslektaş” ifadesiyle ilk sayfasından yayınlar. Devamında ise Hasan Tahsin’in Yunan askerleri üzerine bomba attığı söylenir: “*Kıtalin dehşeti esnasında Yeni Şark gazetesi sahibi cesur Tahsin Recep Bey kendisine savlet eden dört efsunu bomba ile berhava etmiş ve onları cehenneme, kendini*

45 Muhammet Güçlü, a.g.m., s. 72.

*nezd-i mevlaya atmıştı*⁴⁶. Ancak haberde bu durumun, işgal günü olayları başlatan “ilk atış” olduğuna dair herhangi vurgu olmadığı gibi daha da ötesi olayları başlatan başka bir silah sesinden bahsedilir: “*Saat 10’a doğru bir Yunan kafilesi Karantina iskelesinden karaya çıktı. Bu sırada bir efsun müfrezesi arkasında binlerce Rum olduğu halde kışla önüne geldi. Müfrezenin önünde elinde Yunan bandrası olan bir Rum vardı. Bu müfreze kışlanın önünden Göztepe’ye tramvay caddesine doğru geçti, onu bir müfreze daha takip etti. Tam bu esnada katillerin teheyyücü artmıştı. Bir silah sesi ortalığı hercümerç etti...*”⁴⁷.

IV. İngiliz, İtalyan ve Yunan Belgelerinde “İlk Kurşun” ve Hasan Tahsin

İzmir’in işgalinin ilk günü yaşanan hadiseler ve işgalin İzmir merkezi ile sınırlı kalmayıp kısa sürede genişlemesi dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Venizelos bir yandan İtalyanları suçlamakta diğer yandan da işgal bölgesindeki Yunan askeri otoritelerin kendisine eksik veya yanlış bilgi verdiklerini ileri sürmekteydi. Yaşananlar kısa sürede İngiliz Lordlar Kamarasının da gündemine gelir, İngiltere’nin Müslüman dünyasındaki imajını olumsuz etkileyebileceği endişesiyle olaylar kürsüde sert bir dille eleştirilirken, Yunanlılar sorumlu tutulmuştur. Yükselen tepkiler üzerine Yunan başbakanı Venizelos, üzerindeki baskıyı azaltmak için İngiliz yetkililerin başında olduğu bir araştırma heyetinin konu ile ilgilenmek üzere görevlendirmesini istedi⁴⁸. Bunun üzerine Yüksek Konsey 18 Temmuz 1919 tarihinde yapmış olduğu toplantıda İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika delegelerinden teşkil edilecek komisyonun kurulması ve bu komisyonun amacınının 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayan Yunan işgalinin ilk günü İzmir’de meydana gelen olayların araştırılması olarak ilan etti. Amerika adına Yüksek Komiser Amiral Mark Lambert Bristol, Fransa adına General Gedrges Hippolyte Bunoust, İngiltere adına General Robert Hare, İtalya adına General Alfredo Dall’olio komisyona üye olarak görevlendirildi. Komisyona Yunanistan’ın üye teminin de bulunup bulunmayacağı tartışma konularından biri oldu, Yunan temsilcinin komisyonda yer almasına İtalya şiddetle karşı çıktı. Yunan temsilcinin komisyon işlerine

46 **Anadolu’da Yeni Gün**, 15 Mayıs 1922.

47 **Anadolu’da Yeni Gün**, 19 Mayıs 1922.

48 Michael Llewellyn Smith İzmir’e Müttefikler arası bir soruşturma kurulunun gönderilmesini önerenin Fransız Başbakanı Clemenceau olduğunu söylemiştir. Bkz. Michael Llewellyn Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, Şubat 1978, s 124.

karıştırılmasının tarafsızlığa gölge düşüreceğini öne süren İtalyanlar, bu durumda Türklerin atayacağı bir temsilcinin de çalışmaları takip etmesine izin verilmesi gerektiğini öne sürdü. Sonuçta belli şartlar dahilinde Yunan temsilcinin atanması hususunda anlaşıldı. Yunan temsilci Albay Mazarakis toplantılara katılamayacak, bunun yanında herhangi bir oy ve onay yetkisi de olmayacaktı. Karşılık olarak Sadrazam Damat Ferit Paşa bir süre sonra komisyona müracaat ederek Türk temsilcinin atanması talebinde bulundu. Venizelos'un karşı çıkmasına rağmen özellikle İtalya'nın desteğiyle Türk temsilci olarak ise Yarbay Kadri atandı.

Bu şartlarda ilk olarak 12 Ağustos'ta İstanbul'da toplanan Komisyon ardından İzmir'deki ilk toplantısını 23 Ağustos'ta Mektebi Sultani'de yaptı. İzmir'de başta İngiliz, Fransız ve İtalyan olmak üzere içlerinde subayların da bulunduğu birçok yabancı olaylarla ilgili ifade verdi. Bunların yanında Türkler ve Rumlardan da bir çok şahit ifadeye çağrıldı. Vali İzzet Bey de, Komisyona bir rapor sunarak; meydana gelen olayları delilleriyle teferruatlı bir şekilde anlatmış; İzmir'in işgali günü hükümet konağının ne surette yağmalandığından, bizzat kendi masasının kilitlerinin nasıl kırıldığından, evrakının karıştırıldığından, hanesi ve ailesinin nasıl kurşun yağmuruna tutulduğundan bahsetmiştir. İzmir'deki çalışmaları 5 Eylül'de yaptığı son toplantıyla bitiren komisyon 6-12 Eylül tarihlerinde Aydın'a geçerek çalışmalarına devam eder. Daha sonra Ödemiş, Nazilli, Menemen, Ayvalık ve Manisa'ya da geçen Komisyon buralarda yaşayan Rum ve Türklerin ifadesine başvurur. İfadesine başvuru arasında Çine'de Yörük Ali Efe de yer alır. Bütün bunların sonucunda Yüksek Konseye sunulmak üzere bir rapor hazırlanır. 175 tanığın ifadesine başvuran Komisyonun raporunda; işgal sırasında Türk idareciler tarafından hiçbir karşı bir eylemde bulunulmadığı antlaşmalara uygun şekilde Türk askerlerinin kışlalarda kaldığı ve silahlarının toplatıldığı raporlarda altı çizilen noktalardan biri olurken diğer yandan Türk makamlarının bu çabalarına rağmen Yunan yetkililerin güvenliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri almadıkları özellikle belirtilmiştir. Bunun yanında Yunan askeri ve sivil otoritelerin durumu sakinleştirmek ve kalabalıkları teskin etmek adına hiçbir girişimde bulunmadığı, ayrıca gayrimüslim halkın Türkleri kışkırtmak için tahrik edici davranışlara giriştikleri tespiti yapılmıştır. Yunan yetkililerin işgal planlarına tam olarak uymadığının altı çizilirken, İtilaf Devletlerine danışmadan işgal planlarına değiştiren Yunan askeri otoriteleri olaylardan doğrudan sorumlu tutulmuştur.

Yunan yetkililer ifadelerinde kışla önünden geçerken, kışla penceresinden, kendi üzerlerine bir el silah atıldığı ve bu sebeple karşılık verdiklerini öne sürerken, buna karşılık Kadri Bey ifadesinde İzmir’in işgali sırasında meydana gelen olayların başlangıç ve sebebi sayılan ilk silahın atılışı üzerinde ayrıntılı olarak durmuş, yaşananlardan Yunanlıları sorumlu tutmuştur: “... *ne kışlanın penceresinden, ne de başka bir yerden Yunan askeri üzerine hiç bir silah atılmamıştır... Yunanlıların o vahşiyane hareketi, o gün tesadüfen hasıl olmuş bir hadise değil, belki uzun bir hazırlığın tatbikat-ı hunharânesinden ibaret idi. Ve o sebeple de Müslümanların sükûn-ı mutlakı karşısında kati bahanesini bizzat kendilerince ihdasa mecbur kalınca kendilerinden bir Rum’a bir el tabanca attırdıkları tahakkuk etmiş idi*”⁴⁹.

Raporun çalışma konumuzla ilgili olan kısmında ise işgalin ilk günü meydana gelen olaylara değinilirken açılan ilk ateşten bahsedilmekte ve failin katiyen tespit edilemeyeceği belirtilmektedir. Buna karşılık ilk ateş sonrasında Yunan askerleri tarafından yayılım ateşi açıldığı üzerinde durulmaktadır. Bu konuda kışladan ateş açılıp açılmadığının belirlenememesine karşın kışlanın tam karşısında yer alan duvarlarda mermi izine rastlanmamasının ateş açılmadığı olasılığını yükselttiği de belirtilmiştir⁵⁰.

İşgalin ilk günü meydana gelen olaylar İngiliz yetkililerin raporlarında ve bölgede yaşayan İngilizlerin mektuplarında ayrıntılı olarak yer almaktadır. Söz konusu belgeler içinde hem işgal günü ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermesi hem de Hasan Tahsin’den bahsediyor olması bakımından Ian Smith’in kaleme aldığı metin dikkat çekmektedir. İşgalden önce İzmir’e İngiliz Hükümeti tarafından Bölge Kontrol Subayı olarak gönderilen Ian Smith’in kaleme aldığı ve 24 Mayıs 1919 tarihli Foreign Office 371/4231, 4114-“I” sayılı rapor İstanbul’daki İngiliz İstihbarat Servisi’ne hitaben yazılmıştır. Ian Smith aynı zamanda 14 Mayıs 1919 sabahı ve akşamı James Morgan ile birlikte İzzet Bey ve Nadir Paşa’yla görüşüp, bu konuda Amiral Calthorpe’a notlar ileten yarbaydır. 13 Mayıs’tan 17 Mayıs’a kadar ki gelişmeleri aktaran rapor Amiral Calthorpe tarafından 15 Haziran 1919’da İstanbul’daki Yüksek Komiserliğe havale edilmiştir⁵¹.

49 Mustafa Turan, “İstiklal Harbinde ‘Müttefikler Arası Tahkik Heyeti’ Çalışmaları, Raporu ve Tahkikat Neticesi”, **Ankara üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 8, 1991, s. 704.

50 Bkz. İsmail Ediz, **a.g.e.**, s. 196-208.

51 Buğra İnal, “Bir İngiliz Subayının Gözünden İzmir’in İşgali ve Yaşananlar”, **Büyük Taarruzun 90. Yıldönümünde Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C II, Ankara, 2014, s. 1212.

Ian Smith raporun başında hükümet yetkilileri ile yaptığı görüşmeleri ayrıntılı olarak aktarır. 14 Mayıs günü Yunan ordusu tarafından şehrin işgal edileceğini bildirdiklerinde, bu durumun başta Vali olmak üzere tüm askeri yetkililerde ağır bir şok etkisi yarattığının altını çizer. Görüşmede tüm Türk birliklerinin, Yunan birlikleriyle karşılaşma ihtimaline karşı kışlarında kalmaları gerektiği, askeri ve sivil yetkililerin de Yunan Kuvvetleri Komutanı'ndan emir gelmedikçe ofislerinden çıkmamaları gerektiği vurgulanır. Hatta hükümet konağından ayrılırken etrafları 20-30 kadar Türk muteberleri temsil eden delege, din adamı ve tüccar tarafından sarılır. Bu kişiler tarafından İzmir, şehirde azınlık olan Yunan uyruğun yönetime bırakılırsa bölgede barış ve huzurun hiç bir zaman sağlanamayacağı ifade edilir.

Smith'in raporunda ilk çatışmanın başladığı nokta genel anlatıdan farklı olarak rıhtım olarak gösterilir:

“Konak da çatışma başladığında rıhtımdan da silahlar ateşlenmeye başladı. Bu genel bir Türk avının başladığına delaletti. Yunanlılar ilk ateşin rıhtıma yanaşmış olan bir Türk gambotundan yapıldığını ileri sürdüler. Bu iddia yetkililerin gösterdiği kanıtlar ve gambotun yanına demirlemiş olan Adventure'daki İngiliz Kraliyet donanması çalışanlarının ifadeleri çerçevesinde kısa sürede yalanlandı. Ardından bu bölgede ikamet eden bir İngiliz Bay Forbes yaşananlara ofisinden şahit olduğunu söyleyerek; silahlı çatışmanın dışarı doğru koşan bir sivilin, rıhtımın yakınındaki motorlu sandalda bulunan ve çıkarmaya karşı hiçbir tepki vermeyen birkaç Türk denizcisine ateş etmesiyle başladığını ifade etmiştir. İlk atışın yapılmasının ardından rıhtımdaki kalabalık ve Yunan askerleri rıhtım civarında üzerinde Türkçe yazılar ya da Türkçe isimler bulunan tüm evlere ateş açtılar. Askerler ve toplanan kalabalık daha sonra tüm evlere zorla girdi ve buldukları Türkleri dışarı sürükleyip eşyalarını yağmaladılar. Kısa süre sonra Konak'ta toplanan esir kafilesi 1.2 kilometre uzaktaki Yunanlı nakliye gemisi Patris'e bindirilmek üzere aşağı, rıhtıma doğru götürüldü. Esirlerden oluşan bu gruptaki herkesin başındaki fesler çıkartılmıştı ve bu insanlar elleri havada iken Yunan askerlerinin dipçik ve süngü darbeleriyle acele ettirilerek yürütülüyorlar ve 'zito' diye bağırma zorlanıyorlardı”.

Bu arada İngiliz yetkililer mevcut huzursuzlukları acilen sonlandırması ve tutuklu bulunan sivil Türk yetkililerin de biran önce serbest bırakılarak göreve iade edilmesi hususunda, Yunan komutan Zafiriyyu'yu ziyarete giderek

kendisi ile yapılan ve halen yapılmakta olan hatalara yönelik şiddetli bir konuşma gerçekleştirirler. Yaşanan kargaşanın Yunan gazetelerinde “*Türklerin organize bir şekilde karşı koymaları ve kışladan, Yunan askerlerine saldırmaları*” sonucu ortaya çıktığı şeklinde yansıtılmasına karşılık Smith raporuna şu ifadeleri de ekler:

“Şundan eminim ki Yunan Birlikleri'nin karaya çıkmalarına karşı koymak için yapılan organize bir hazırlık yoktu ve Türk sivil ve askeri yetkililer kendi askerlerine kışlalarından dışarıya çıkmamaları ve onlardan emir beklemeleri şeklinde talimat vermişti. Bu tür emirler kesinlikle Yunan komutanından gelmemiştir. Türk birlikleri kışlalarında kaldılar ve Yunan ordusu ile temasa geçmek için de hiç fırsat aramadılar. Yunanlılar ise Yüksek Komiserin düzeni sağlama yönündeki tüm düşüncelerinin aksine geniş ve gösterişli sivil kalabalığın eşliğinde Türk kışllarına doğru yürüyüşe geçtiler ve çarpışma kaçınılmaz oldu”.

Sonuç olarak asıl önemli olan ve Smith'in raporunu diğer resmi belgelerden ayıran Hasan Tahsin'in ölümünden bahsetmesidir. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti tarafından Osmanlı sulh murahhaslarından Tefik Paşa'ya takdim edilen muhtıra da belirtildiği gibi, Hasan Tahsin'in evinde öldürüldüğünü öne sürülmüştür: “*Bir sivilin bir evde Türk bulunduğunu ihbar etmesi birkaç askerin toplanarak o eve girmesi için yeterli bir sebeptir. Tabii bazı evlerde direnişle karşılaştıkları da oluyordu. Bir örnek vermek gerekirse 1913 yılında Bulgaristan'da Bay Buxton'a suikast girişiminde bulunan Tahsin Bey Yunan müfrezesi ile girdiği çatışmada süngülenerek öldürülmüştü*”⁵².

Diğer yandan işgal sırasında İngiltere adına en faal isimlerden biri İngiliz Yüksek Komiserliği'nin İzmir Konsolosu James Morgan'dır. 14 Mayıs sabahı Mondros Ateşkesinin 7. Maddesine dayanarak müstahkem mevkiilerin işgaline dair kararı içeren mektubu Vali ve Kolordu Komutanına ulaştıran kişidir. Aynı kişi 14 Mayıs akşamı ise bu sefer Ian Smith ile birlikte şehrin ertesi sabah Yunan birlikleri tarafından işgal edileceğini İzzet Bey ile Nadir Paşaya bildirmiş ve kargaşa çıkmaması için gerekli önlemleri almaları konusunda uyarmıştır. James Morgan 20 Mayıs tarihli raporunda; yaşanan kargaşadan Yunan Birliklerinin Komutanı Zafiriyu'yu sorumlu görmekte ve Yunan Birlikleri'nin kışladan uzak tutulması konusunda subaylara gerekli emirleri vermediği ve aynı zamanda Türk yetkilileri konuyla ilgili olarak bilgilendirmediği için suçlamaktadır. Nitekim Morgan'ın raporunda işgal günü yaşanan-

52 Raporun tercümesi için Bkz. Buğra İnal, **a.g.e.**, s. 1213-1222.

lardan Yunanlılar sorumlu tutulmaktadır: “İzmir 19 Mayıs günü Yunanlılar tarafından işgal edildi işgal son derece disiplinsiz şekilde gerçekleştirildi. Birçok yerde çatışmalar meydana geldi Hristiyanlar tarafından yapılan kışkırtmalar neticesinde birçok Türk gereksiz yere tutuklandı... Rum ayaktakımı etraftaki köylere saldırmakta, Rumların Türkleri yağmalama ve avlama eylemleri devam etmektedir. 300 Türk 100 Hristiyan kayıptır”⁵³. Ayrıca Morgan, Türk tutukluların bir Yunan gemisine götürüldüğünü, geminin doğu tarafına bağlanmış mavnanın hapisane olarak kullanıldığını, burada üzerleri aranan mahkumların bütün değerli eşyalarının alındığını, şehirde çatışmaların yer yer devam ettiğini, hastanelerin ölü ve yaralı Türklerle dolup taşıtığını ve Türk yaralıların tedavisi için hiçbir şey yapılmadığını, hatta yiyecek yemek dahi verilmediğini belirtmiştir⁵⁴.

Kışladan ateş açılmadığını not eden isimlerden biri de Charlton Whittall’dır. İzmir’in önde gelen Levantenlerinden biri olan Whittall, olaylar sırasında hükümet meydanındaki kışlanın ön kapısına bakan şirket ofisinin balkonunda idi. 20 Mayıs tarihli mektubunda yaşanan kargaşayı şu sözlerle aktarır: “Rıhtım tarafından meydana doğru ilerleyen Yunan askerler barakaların önünden geçtiği esnada birkaç el silah duyuldu. Bununla birlikte Yunan askerleri geriye doğru koşmaya başladı ağaçların arkasında siper olan Yunan askerleri gördükleri her şeyi kurşun yağmuruna tuttular. Tahminimce ilk silah atışı kahvehaneden geldi ve kesinlikle kışlalardan gelmedi. Bunun en büyük ispatı kışlaların tam karşısında yer alan bulunduğum şirketin ofis binasının önünde hiçbir kurşun bulunmamasıdır”⁵⁵.

Diğer yandan İtalyan istihbaratın İzmir ayağının son derece “iyi çalıştığı” ve İzmir konusunda “aşırı hassasiyete” sahip olduğu gönderilen rapor sayısından ve içeriğinden anlaşılmaktadır. İtalyan yetkililer tarafından hazırlanan raporlarda “ilk kurşun” meselesi de konu edilir. Ancak ilk ateşin kim tarafından atıldığı konusunda herhangi bir bilgi yer almaz. İtalyan belgelerinde İzmir’e

53 F.O. 608/104/4, No: 14241, Rapor No: 21. Aktaran İsmail Ediz, **Diplomasi ve Savaş**, s. 158.

54 Öte yandan İngiltere’nin Atina Büyükelçisi Granville, Yunan askerlerinin yanlışlıkla Türk bölgesine girmiş olduğunu bu esnada Türk askerlerinin Yunan birliklerine ateş açtığını ve bu sebeple çatışma çıktığını belirtir. Granville’nin iddiasına göre kalabalığın içinden bazıları Yunan askerlerine nereden ateş açıldığını göstermiş ve bunun üzerine evlere ateş açılmış, baskın yapılmıştır. Ayrıca kargaşada İtalyan parmağının olduğuna dair önemli delillerin varlığından da söz edilmektedir F.O. 608/104/4, No:11298, Telgraf No: 281. Aktaran Ediz, **a.g.e.**, s. 159.

55 F.O. 608/104/4, No: 14241. Aktaran Ediz, **a.g.e.**, s. 160.

çıkan Yunan birliklerinin yerli Rumların alkışları arasında ve müzik eşliğinde Konak’a doğru ilerlerken atılan kurşundan sonra katliama başladıkları ve rastgele ateş sonucu Yunan askerlerinin 400’den fazla Türkü öldürdükleri ve 300 kadarını da yaraladıkları, yerli Rumların ise Yunan askerleri ile işbirliği yaparak Türklere ait dükkanları, İtalyan ve Fransızlara ait mağazaları yağmaladıkları belirtilmektedir⁵⁶. 15 Mayıs günü yaşananlarla ilgili benzer içeriğe sahip bir diğer rapor da İzmir İtalyan Delegasyonundan, İstanbul Yüksek Komiseri Kont Sforza’ya gönderilen metindir. Raporda; sokakta karşılaşılan bütün Müslümanların dövüldüğü ve feslerinin yırtıldığı, kışlada bulunan asker ve subayların tutuklanıp dövüldüğü, çoğunun öldürüldüğü, yanlarındaki değerli eşyaların yağmalandığı, aralarında Nadir Paşa’nın da bulunduğu paşaların dövülerek “Yaşasın Venizelos” demeye zorlandığı, yağmaya Yunan askerinin de katıldığı, hırsızlık ve tahribatın verdiği zararın bir milyon Türk lirası olduğu, işgal sabahı halk adına İtalyan konsolosluğuna gelen Belediye Başkanı, Müftü ve Mevlevi Şeyhinden oluşan heyetin dönüşlerinde Yunanlılar tarafından tutuklandıkları gibi ayrıntılar yer almaktadır⁵⁷.

İzmir’in işgali sırasında rıhtımdaki İtalyan muhribi Bronzetti’den, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’na gönderilen raporda ise; 15 Mayıs sabahı saat 10’da karaya çıkmaya başlayan Yunan askerlerinin Kordondan, Konak istikametine doğru ilerlemeye başladıkları, Rumların alkışlarla eşlik ettikleri birliklere önce bir el, ardından da üç dört el daha ateş edildiği, bunun sonucunda karışıklık meydana geldiği belirtilmiştir. Yunan askerlerinin mitralyözle desteklenen ateşe başladıkları, halkın panik içerisinde iç sokaklara doğru koşarken pek çok sivilin denize atladığı, Yunan askerlerinin üç dört yönden Türklerin üzerine ateş açtıkları da ilave edilmiştir⁵⁸. Rıhtımdaki bir diğer İtalyan savaş gemisi Duailio’dan 18 Mayıs 1919 tarihinde gönderilen raporda; Türklerin işgale karşı koymak ve direnmek için hiçbir davranışta bulunmadığı, Yunan askerlerinin alkışlar ve müzik eşliğinde Türk mahallerine doğru ilerlerken ilk kurşunun sıkıldığı söylenmektedir⁵⁹.

Bütün bunların yanında İtalya’nın mütareke döneminde Osmanlı ülkesindeki en önemli temsilcisi olan Kont Sforza yıllar sonra anılarında “ilk kur-

56 Yüzbaşı G. Fauda’dan Başkomutanlığa. Aktaran Mevlüt Çelebi, **İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu’da Yunan Mezalimi (1919-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000, s. 13.

57 Mevlüt Çelebi, **a.g.e.**, s. 16-17.

58 Mevlüt Çelebi, **a.g.e.**, s. 17-18.

59 Mevlüt Çelebi, **a.g.e.**, s. 19.

şunu” Yunanlıların attığını ileri sürer. İtalyan muhbirlerin kendisine verdiği bilgiye dayanarak, “ilk kurşunun” olayları hazırlamak için bir Yunanlı veya Rum tahrikçi tarafından atıldığını, hatta “ilk kurşunun” atılması için Atina’dan bilhassa talimat verilmiş veya Yunan ordusu komutanının kolay bir muharebe yapabilmek, kolay bir zafer kazabilmek için böyle bir tedbire başvurmuş olabileceğini ifade eder⁶⁰.

15 Mayıs 1919’da yaşanan kargaşanın faili ve sorumlusu konumunda bulunan Yunan yetkililer; Efsun taburuna hükümet konağı meydanına geldiklerinde, ansızın hükümet dairesinden, kışladan ve civar evlerden ateş açıldığı iddiasındadır. Bir yandan direnişin sorumlusu olarak İttihat ve Terakki unsurları görülmüş diğer yandan ise asıl sorumlu olarak İtalyanlar işaret edilmiştir. Özellikle İtalya’nın denetiminde olan şehir hapishanesinin işgalden bir gece önce boşaltılmasının sorumluluğu İtalyan yetkililere yüklenmiştir. Nitekim Konak Meydanı’nda yaşanan çatışmada hapishaneden kaçan Türklerin etkili olduğu ileri sürülmektedir⁶¹.

Yunan kaynakları arasında Hasan Tahsin’in isminin geçmesi bakımından Mihail Rodas’ın anıları son derece önemlidir. Mütareke döneminde Yunanistan lehine kamuoyu oluşturmak üzere İzmir’e gelmiş ve işgal boyunca Yunan Matbuat Kaleminde müdür ve sansür memuru olarak çalışmıştır. Yunanistan’a döndükten sonra ise birçok resmî belgeyi içeren anılarını kaleme almıştır. Mihail Rodas anılarında işgalden önce İzmir’in Türk mahallerinde yaşanan gergin bekleyişten ve huzursuzluklardan söz ettikten sonra Hasan Tahsin ile ilgili gözlemlerini aktarır:

“Türk toplumundaki tüm bu hareketlilikler içerisinde Hukuk-ı Beşer’de gazetecilik yapan Kafkas Hasan Tahsin ile tanıştım. Tahsin bir ay önce bana sahip olduğu hümanistlik ilkelerinden ve Türk halkının yönetimi ile ilgili eleştirilerinden söz etmişti. Gazetesinde birçok sosyalist makale, hatta Bolşevik fikirlere yakın yazılar yayınlamıştı. Hayali bir gün halkların kardeş olarak bir arada yaşamayıydı. Hatta gazetesinde Tahsin, Türkler ve Yunanlıların bir an önce işbirliği yapması gerektiğini öne süren bir dizi makale yayınlamaktan çekinmemişti... Onu kızgın kalabalıklar arasında gördüğümde gelişmeler hakkında fikrini sormuştum. O da hiç tereddüt etmeden bana koşulların zorunlu

60 **Hayat Tarih Mecmuası**, “Bir İtalyan Politikacısının Kaleminden Kurtuluş Savaşı’mızın Bir Tahlili”, S 12, Aralık 1975, s. 50.

61 Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)**, Derlem Yay., İstanbul, 2010, s. 168.

kılması halinde Türk halkının müdafaası için ilk sırada yer alacağını söylemişti. Gerçekten de 15 Mayıs akşamı bu Kafkas gazetecinin İzmir’deki askeri karargâh önünde cansız bedeni bulunmuştu”⁶².

Her ne kadar Rodas’ın yukarıdaki ifadelerinde “ilk kurşunu” atanın Hasan Tahsin olduğuna dair bir ima olmamasına rağmen Türkiye’de yayınlanmış eserlerin bazılarında “Hasan Tahsin’in ilk kurşunu atmış” olabileceğinin kanıtı olarak görülmüştür. Ancak Mihail Rodas “Yunanistan Küçük Asya’da, (1918-1922)” başlıklı anılarında “Türk Direnişi” başlığı taşıyan bölümde “ilk kurşun” konusunda şunları yazmıştır:

“Birliğin önünde bulunan ilk askerler hapisane yoluna girer girmez, ansızın bir el ateş sesi duyuldu; hemen ardından ise Yunan askerlerinin üzerine doğru adeta bir ateş yağmuru başladı. (Bu gelişme karşısında) Birliğin başındaki Binbaşı Konstantinos Cavellas, yol ortasında bulunduğu sırada, Türk askerleri ve bir önceki gece salıverilerek askere alınan mahkumların toplanmış olduğu cezaevinin üst tarafından ateş açılmasına rağmen, derhal olağanüstü bir soğukkanlılıkla savunma önlemleri alma yoluna gitti. Elimizdeki oldukça güvenilir bilgilere ve izlenimlere göre Türklere saldırı işareti vermek için açılan bu ateş organize bir eylemin sonucuydu. Hedeflenen İzmir’in zaptı sırasında isyan başlatmak ve düzensizlik yaratmaktı. (Kaldı ki) Hiç bir şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde belirtilebileceği üzere ilk kurşundan çok kısa bir süre önce Türklere ait iskelenin hemen yanında Türk olmayan motorlu bir sandal ve Türk askerlerinin arkasında, fanatik Türklerin arasında dolaşan çok sayıda şüpheli kişiler görülmüştü.”

Mihail Rodas isim vermese de, Türk komitacıları cesaretlendirenlerin İtalyanlar olduğunu ima eder. Yunan birliklerinin, hükümet binası önünden geçerek Türk mahallesinin içlerine doğru ilerlediği sırada ateş açmaya ve saldırı gerçekleştirmeye kati suretle cüret edemeyeceğini öne sürer⁶³.

62 Mihail Rodas, **I Ellada Stin Mikran Asia (1918-1922)**, Tipografeia: Kleisouni, 1950, s. 57.

63 Mihail Rodas, **a.g.e.**, s. 69-70.

SONUÇ

İzmir’de Yunan askerlerine karşı “ilk kurşunun” nerede, ne zaman ve kim veya kimler tarafından atıldığı konusunda farklı görüşler ve ifadeler mevcut olmasına rağmen, Millî Mücadele’nin “Hasan Tahsin’in Yunan askerlerine attığı ilk kurşunla başladığı” tezi 1940’lardan itibaren dile getirilir. Bu konudaki ilk örneklerden biri de Rahmi Apak’ın kaleme aldığı “İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu” adlı eserdir. 1942’de ilk baskısı yapılan eser daha sonra yayınlanan birçok çalışmada, “Hasan Tahsin’in ilk kurşunu attığı” iddiasının referansı olarak gösterilecektir. Ancak; Rahmi Apak’ın eserinde Hasan Tahsin ile ilgili iddiayı bir “söylenti” olarak değerlendirip “ilk kurşun” konusunda kendisi için daha “gerçekçi” görünen başka bir olasılıktan bahsetmesi genellikle göz ardı edilmiş, “ilk kurşunla” ilgili metinde aktarılan “yağız delikanlıya” dayalı anlatı yok sayılarak son derece “seçici” bir tavır sergilenmiştir. Hatta “ilk kurşun” konusunda öne sürdüğü iki olasılık birbirleriyle karıştırılacak, zamanla Apak’ın eserinde yer almayan bir “kurgu” da ortaya çıkacaktır.

410

“Hasan Tahsin ve ilk kurşuna” dayalı anlatının kamuoyuna taşınması Yusuf Ziya Ortaç eliyle olmuştur. Çınaraltı dergisinde Rahmi Apak’ın eserini kaynak göstererek; Hasan Tahsin’in, Kordon rıhtımına çıkan Yunan Efsun Alayının başındaki mangaya “*Revolverle ateş ederek ilk silahı patlatan ve orada vatan için ölen genç bir fedai*” olduğu ancak buna karşılık tarihte adının yer almadığından yakınıdır. Ardından uzun yıllar sürecek olan bir tartışmasının fitilini ateşleyecek şu sözleri ifade eder: “*Hani bu kahramanın şehit düştüğü yerde yükselen heykeli?*”⁶⁴. Yusuf Ziya Ortaç’ın yazısını, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği “dikkate değer” bulmuş olmalı ki CHP İzmir Vilayet İdare Heyeti Reisliğine gönderdiği 24.09.1942 tarihli resmî yazıda, Hasan Tahsin’in Yunan askerlerine karşı Kordon’da “ilk kurşunu” attığını belirttikten sonra Hasan Tahsin ile ilgili İzmir İl Teşkilatı’ndan bilgi talep etmiştir⁶⁵.

1950’lilerden itibaren özellikle de 1960 darbesinden sonra, “Hasan Tahsin’in “ilk kurşunu” atarak Millî Mücadeleyi başlattığı tezi daha sık dile getirilir. “Resimli Tarih Mecmuası”, “Tarih Anlatıyor”, “Yakın Tarihimiz” gibi dergilerde; Hamza Osman Erkan, Fahri Can, Cemal Kutay, Ertan Ünal gibi isimler makaleleriyle, Ömer Sami Coşar, Samim Kocagöz, Hasan İzzettin

64 Yusuf Ziya Ortaç, “Hasan Tahsin”, **Çınaraltı**, sayı 50, C. 2, 6 Eylül 1942,

65 Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.570.2271.1.

Dinamo, Şevket Süreyya Aydemir gibi isimler ise eserleriyle bu sürece katkı sunar. Bunların yanında Hasan Tahsin ile ilgili anlatının inşasında; İzmir Gazeteciler Cemiyeti’nin faaliyetleri ve yine bu cemiyetin üyesi olan İzmirli gazeteciler Nurdoğan Taçalan ve Zeynel Kozanoğlu’nun eserleri genel algıyı büyük ölçüde şekillendirir. Bu isimlere Bilge Umar, Türkmen Parlak ve Ümit Sinan Topçuoğlu’nu da eklemek gerekir.

Öte yandan Hasan Tahsin ile ilgili anlatıya sık sık başvurulması Kıbrıs sorunu dolayısıyla Türk-Yunan ilişkilerinden de bağımsız değildir. Nitekim Hasan Tahsin’i “anıtlaştırma” çabalarının ilham kaynağı Atina’nın Nea Smyrni semtine İzmir Metropoliti Hrisostomos’un heykelinin dikilmesi olmuştur. 1972 yılında İzmir Gazeteciler Cemiyeti tarafından Hasan Tahsin adına bir “ilk kurşun” anıtı dikilmesi için bir kampanya başlatılır. Anıt kampanyası kısa sürede ülke çapında topyekûn bir destek bulur. Nitekim 15 Mayıs 1974 günü Hasan Tahsin adına Konak meydanına dikilen “ilk kurşun” anıtı Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından açılır. Sonuç olarak “ilk kurşun” anıtı; bu konudaki farklı anlatıları, görüşleri ve itirazları unutturarak, “Hasan Tahsin’in ilk kurşunu atarak Millî Mücadeleyi başlattığı” tezini, “kesin” ve “keskin” bir tarihsel doğruya dönüştürecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi 490.1.0.0.570.2271.1.

Başkanlık Osmanlı Arşivi DH.İ.UM. EK, 66/12.

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt 1, İçtima Senesi: 1, Onaltıncı İçtima, (15.5.1336 Cumartesi), Ankara, TBMM Matbaası, 1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 11, İçtima Senesi 2, Kırksekizinci İçtima, (9.7.1337), Ankara, TBMM Matbaası, 1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt 1, İçtima Senesi 3, Yüzbirinci İçtima, (13.9.1338), Ankara, TBMM Matbaası, 1960.

Gazete ve Dergiler

Ahenk

Anadolu'da Yeni Gün

Çınaraltı

Hayat Tarih Mecmuası

İkdam

İleri

İzmir'e Doğru

Sabah

Tasvir-i Efkâr

Vakit

Kitap ve Makaleler

Altay, Fahrettin, "İzmir Faciasının Muhakemesi", **Belleten**, C 23, S 89, Yıl 1959.

Bayar, Celal, **Ben De Yazdım**, C 6, Sabah Kitapları, İstanbul.

Çelebi, Mevlüt, **İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Ediz, İsmail, **Diploması ve Savaş İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu’da Yunan İşgali**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

Erdem, Nilüfer, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)**, Derlem Yay., İstanbul, 2010.

Güçlü, Muhammet, “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatin Kalemінде: ‘İzmir’de Neler Oldu’ 1336/1920’ Kitapçığı Üzerine”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, X/22, Bahar/2011.

İnal, Buğra, “Bir İngiliz Subayının Gözünden İzmir’in İşgali ve Yaşananlar”, **Büyük Taarruzun 90. Yıldönümünde Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C II, Ankara, 2014.

İzmir Fecayii, “1 İzmir’in Suret-i İşgali, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına Gelen Raporlar ve sair Vesikalar”, b.y., t.y.

İzmir Aydın Ayvalık ve Havalisi Yunan İşgali Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevrud Raporlar, İkinci Kitap, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1335.

Karayaman, Mehmet, “İzmir Valisi İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, Güz /2007.

Llewellyn, Michael Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, Şubat 1978.

Milton, Giles, **Kayıp Cennet Smyrna 1922 Hoşgörü Kentinin Yıkılışı**, Şenocak Yayınları, İzmir, 2009.

Onay, Ahmet Talat, **Millî Mücadele Yazıları**, Haz. Cemal Kurnaz-Şefika Kurnaz, MEB Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004.

Öztoprak, İzzet, **İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

Öktem, Haydar Rüştü, **Mütareke ve İşgal Anıları**, Haz. Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Rodas, Mihail, **I Ellada Stin Mikran Asia (1918-1922)**, Tipografeia, Kleisouni, 1950.

Sorguç, Erdoğan, **“İlk Kurşun”un Seyir Defteri 1918-2014**, Dörtöyl Belediyesi Kültür Yayınları, 3. Baskı, Eylül 2016.

Turan, Mustafa, “İstiklal Harbinde ‘Müttefikler Arası Tahkik Heyeti’ Çalışmaları, Raporu ve Tahkikat Neticesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 8, 1991.

Ural, Selçuk, Okur, Mehmet, “Vali İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 17, Erzurum, 2001.

Yellice, Gürhan, “Megali İdea Mı Mare Nostrum Mu? Mondros Mütarekesi’nden İzmir’in İşgaline İtalyan-Yunan İlişkileri ve Propaganda Savaşı, 1918-1919”, **Tarih Okulu Dergisi**, S XXXVI, Ekim 2018.